

Janita Varjonen
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto
Sosionomi (AMK)
Opinnäytetyö, 2021

LAPSEN OSALLISUUS PERHEKUNTOUTUK- SESSA

Näkökulma lastensuojelussa

TIIVISTELMÄ

Janita Varjonen
Lapsen osallisuus perhekuntoutuksessa
Sivuja 41
Kevät 2021
Diakonia-ammattikorkeakoulu, Pieksämäki
Sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto
Sosionomi (AMK)

Tämä opinnäytetyö käsittelee lapsen osallisuutta perhekuntoutuksessa. Sen tavoite on tutkia lapsen osallisuuden toteutumista lastensuojelussa aikaisemmissa tutkimuksissa. Tarkoitus on, että opinnäytetyö palvelee teoriataustana työn toimeksiantajaa SOS-Lapsikylää lapsille suunnatun käsikirjan teossa.

Tutkimuskysymykseni ovat miten lapsen osallisuuden voisi saada näkyväksi perhekuntoutuksessa ja mitä menetelmiä osallisuuden toteuttamiseksi voidaan käyttää. Menetelmänä oli laadullinen aineistoanalyysi kolmesta sosiaalityön pro gradusta. Aineistosta löysi tutkimuskysymysten kannalta neljä keskeistä teemaa. Nämä ovat työntekijöiden ja heidän välisensä yhteistyön merkitys, lapsi sosiaalityön keskiössä, lapsen tiedonsaanti ja iän huomioiminen sekä lapsen osallisuutta tukevat menetelmät.

Tuloksista käy ilmi, että lapsen osallisuus on teoriatasolla hyvin sisäistetty periaate sosiaalityössä, mutta käytännön työssä sen toteuttamisessa on haasteita. Lapsia kohtaaville työntekijöille tuleekin järjestää riittävä koulutus, jotta he osaavat kohdata lapsen yksilönä. Kohtaamisiin on myös oltava riittävästi aikaa, ja työntekijän tulisi säilyä samana läpi asiakassuhteen. Käytännön työmenetelmiä aineistoista nousi vain vähän, mutta keskeistä on, että niitä valitessa tulee huomioida lapsen ikä ja kehitystaso. Dokumentoinnissa lapsen ääni tulisi saada kuuluviin siten, kuin lapsi itsensä ilmaisee.

Asiasanat: lastensuojelu, osallisuus, perhekuntoutus

ABSTRACT

Janita Varjonen
Child's participation in family
Pages 41
Spring 2021
Diaconia University of Applied Sciences
Bachelor's degree in social services
Bachelor of Social Services

This thesis deals with the participation of children in family rehabilitation. The purpose of this thesis is to study through earlier researches how children's participation has been executed in child welfare. Meaning is that this research will serve as a theoretical base to SOS -lapsikylä for their handbook aimed for children.

My research questions are how to make children's participation more visible in family rehabilitation and what methods can be used to execute participation. As a method I used qualitative material analysis from three social work master's thesis. From the research question point of view four crucial themes arose from the material. These themes are the meaning of co-operation between workers, children as a center point in social work, children's information gain and noticing the age and methods supporting children's participation.

The results indicate that in theoretical level the participation of children is well internalized principle in social work but the execution in practice faces challenges. People working with children should have a suitable education so that they know how to face children as an individual. Encounters should be long enough and the employee should remain the same throughout the client relationship. Only few practical working methods arose from the material and one is that when choosing a method it is crucial to pay attention to the age and developmental phase of the children. When documenting the child's voice should be heard exactly how the child expresses it.

Key words: Child welfare, participation, family rehabilitation

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 LAPSEN OSALLISUUS PERHEKUNTOUTUKSESSA	5
2.1 Lastensuojelu kasvun ja kehityksen turvaajana	6
2.2 Perhekuntoutus lastensuojelun tukitoimena	8
2.3 Lapsen osallisuus yhteiskunnassa	9
2.4 Lapsen osallisuus lastensuojelussa	11
3 TARKOITUS, TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	12
3.1 Tutkimuskysymykset	13
3.2 SOS-Lapsikylä Jyväskylä	14
4 AIKATAULU, AINEISTON VALINTA JA TUTKIMUSMENETELMÄ	15
4.1 Opinnäytteen aikataulu	15
4.2 Aineiston valinta	17
4.3 Tutkimusmenetelmä	18
5 KUVAILEVA KIRJALLISUUSKATSAUS	19
5.1 Lapsen osallisuus huostaanotossa, tiivistelmä	19
5.2 Lapsen osallisuus sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa, tiivistelmä	23
5.3 Sosiaalityöntekijöiden kokemuksia lapsen huomioimisesta ja osallisuudesta aikuissosiaalityössä, tiivistelmä	26
5.4 Aineistojen vertailu	29
5.4.1 Työntekijöiden ja heidän välisensä yhteistyön merkitys	29
5.4.2 Lapsi sosiaalityön keskiössä	30
5.4.3 Lapsen tiedonsaanti ja iän huomioiminen	31
5.4.4 Lapsen osallisuutta tukevat menetelmät	33
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	35
7 POHDINTA	37
7.1 Eettisyys ja luotettavuus	38
7.2 Ammatillinen reflektio	39
LÄHTEET	42

1 JOHDANTO

Perhekuntoutus toimii apuna silloin, kun on vakava huoli lapsen ja perheen tilanteesta ja perhe on motivoitunut ja halukas osallistumaan kuntoutukseen. Jokaiselle perheelle laaditaan yksilöllinen suunnitelma, jonka avulla perhettä tuetaan moniammatillisesti perheen asuessa SOS-Lapsikylän perheasunnossa. Työ on tavoitteellista ja sillä tähdätään pysyvään muutokseen perheen toimintatavoissa. Perhekuntoutuksella pyritään turvaamaan ja parantamaan lapsen kasvuolosuhteita sekä tukemaan perhettä toimimaan itsenäisesti ja pysymään yhtenäisenä. Vanhempia rohkaistaan vanhemmuudessa ja vuorovaikutuksessa. Ympäri vuorokautisessa perhekuntoutuksessa toteutetaan perheterapeuttista lähestymistapaa, jossa on mukana pari-, vanhemmuus-, ja perheterapiaa. Keskiössä ovat perhedynamiikka ja perheenjäsenten välinen vuorovaikutus. (SOS-Lapsikylä, i.a. -a)

SOS-Lapsikylä Jyväskylän perhekuntoutus tarjosi minulle mahdollisuutta olla mukana kehittämässä lapsen osallisuutta perhekuntoutuksessa. Perhekuntoutuksen ohjaajien mukaan valitettavan usein tulee vaikutelma, että perheiden kanssa työskenneltäessä lapset saattavat jäädä taka-alalle mielipiteineen ja toiveineen (Kirsi-Mari Hietala, henkilökohtainen tiedonanto 27.4.2020). Perhekuntoutuksessa laaditaan tulevaisuudessa lapsille, nuorille ja heidän perheilleen suunnattu työkirja. Tavoitteenani on, että opinnäytetyöni antaa eväitä työkirjan laatimiseen. Keräämilläni tiedoilla onkin tarkoitus antaa taustatietoa ja näkökulmia siihen, mitä esteitä lapsen osallisuuden tiellä on ja miten osallisuutta voidaan tukea ja kehittää.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on auttaa SOS-Lapsikylän perhekuntoutusta löytämään hyviä menetelmiä, joiden avulla lasten osallisuus perhekuntoutuksessa toteutuu mahdollisimman hyvin.

2 LAPSEN OSALLISUUS PERHEKUNTOUTUKSESSA

Lapsella on oikeus ikätason mukaisesti osallistua häntä koskeviin päätöksiin, kuulla suunnitelmista ja päätöksistä. Lapselle tulee antaa tilaa esittää hänen näkemyksensä, mielipiteensä ja toiveensa (Kotilainen, 2018, s.12). Kun tehdään lasta tai perhettä koskevia päätöksiä, tulee lapsi ottaa huomioon siinä missä aikuinenkin. Osallisuuden toteutuminen tulisi huomioida koko prosessin ajan ja työskentelyn tulisi olla lapsilähtöistä. Ammattilaisen toteuttaessa lapsilähtöistä työtä, lapsi on yksi osallistuja, jota kannustetaan ilmaisemaan omia mielipiteitään ja näkökulmiaan (Kotilainen, 2018, s. 13).

Perhekuntoutuksen tavoitteena on tukea perhettä kokonaisvaltaisesti sekä heidän vahvuuksiaan voimistaen. Osallisuuteen liittyen teemana voisi olla muun muassa vuorovaikutussuhteiden parantaminen. Perhettä tuetaan kokonaisvaltaisesti arkisista asioista vanhemmuuteen ja kasvatukseen. Jotta vuorovaikutus säilyy hyvänä, on tärkeää tukea jo olemassa olevia sosiaalisia suhteita. Tarkoituksena on luoda normaalia ja kokemuksellista arkea, jolloin lapsen ja vanhemman välille on mahdollista syntyä tärkeitä vuorovaikutushetkiä (Mäkinen, 2019, s. 20).

Jotta perhekuntoutus onnistuu, on tärkeää tukea vanhemman mentalisaatiokykyä, sekä lapsen ja aikuisen vuorovaikutussuhdetta, jotka ovat oleellisia kuntoutusprosessin onnistumisen kannalta. Mentalisaatiokyvyllä tarkoitetaan oman ja toisen mielen ymmärtämistä ja niiden yhteensovittamista. Tällöin vanhempi pysyy esimerkiksi miettimään syitä lapsen käytökselle (Mäkinen, 2019, s. 21). Ympäristö ja varhainen vuorovaikutus muokkaavat mentalisaatiokykyä, kuinka pitkälle ja moninaiseksi kyky lapsena kehittyy. Lapsi on riippuvainen aikuisen taidosta ymmärtää lapsen tunnetiloja ja kokemuksia. Tärkeää kuntoutuksessa on taata hyvän arjen toteutuminen. Lapselle on mahdollistettava turvallinen arki, joka pitää sisällään lepoa, leikkimistä sekä yksilöllistä kuntoutusta, joiden tulee olla tasapainossa keskenään. Jokaisen perheen lapsen ääni ja tarpeet tulee saada näkyväksi (Mäkinen, 2019, s. 22).

2.1 Lastensuojelu kasvun ja kehityksen turvaajana

Lapsen hyvinvoinnista vastaavat ensisijaisesti lapsen vanhemmat ja muut huoltajat. Viranomaisten tehtävä on tukea heitä kasvatustyössä, tarjota apua ja tarvittaessa ohjata perheet lastensuojelun asiakkaiksi. Avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellinen sijoitus ja huostaanotto sekä niihin liittyvä sijais- ja jälkihuolto ovat lastensuojelun toimenpiteitä. Perhekuntoutus, jota tämä opinnäytetyö käsittelee, on yksi lastensuojelun avohuollon tukitoimista. Muita tukitoimia ovat esimerkiksi tehostettu perhetyö ja lapsen kuntoutumista tukevat hoito- sekä terapiapalvelut. Tukitoimilla pyritään edistämään ja tukemaan lapsen kehitystä sekä vahvistamaan lapsesta vastuussa olevien aikuisten kasvatuskäytäntöä ja mahdollisuuksia (L 417/2007).

Lastensuojelun päämäärät ovat yksinkertaiset. Sen tarkoituksena on turvata lapsen myönteinen kehitys ja terveys sekä poissulkea lapsen kehitystä vaarantavat riskitekijät. Lastensuojelun toiminta perustuu lapsikeskeiseen työskentelyotteeseen, oli kyse koko lapsuuden kestävästä tuesta tai lyhyestä hetkellisestä avusta (Bardy, 2014, s. 73). Lapsilähtöistä toimintasuuntaa on pyritty kehittämään lastensuojelussa, etenkin lapsen osallisuuden vahvistumista. Lapsilähtöisessä lastensuojelussa lapsi otetaan keskiöön muista perheenjäsenistä, jolloin esille voi nousta asioita, joita ei ole huomattu lasta perheestä käsin tarkasteltaessa (Hyvärinen & Pösö, 2018, s. 8). Iso osa lastensuojelun työskentelystä toteutuu avohuollon tukitoimien avulla. Tukitoimet suunnitellaan vastaamaan lapsen ja perheen tarpeita. Lisäksi avohuollon kautta voidaan järjestää terveydenhuoltoa, varhaiskasvatusta ja oppilashuollon tukipalveluita (Mielenterveystalo, i.a.). Lastensuojelun avohuolto on lapselle ja perheelle vapaaehtoista ja sillä pyritään lapsen etua edesauttavaan työskentelyyn. Tämän pohjana on lapsen ja huoltajan kanssa yhdessä tehty asiakassuunnitelma. (Valvira, 2015)

Mikäli avohuollon tukitoimet eivät ole riittäviä, kasvuympäristö on lapselle vaaraksi tai lapsi itse vaarantaa oman kasvunsa, on lapsella oikeus huostaanottoon ja sijaishuoltoon. Huostaanotosta tehdään asiakassuunnitelma, josta käy ilmi tavoitteet ja seikat, joihin kyseisellä toimenpiteillä pyritään vaikuttamaan. Sijais-

huolto tarkoittaa, että lapsen huollosta vastaa kunnan tai kuntayhtymän sosiaali-toimesta vastaava toimielin ja lapsen asuminen järjestetään pääsääntöisesti kodin ulkopuolella tai lastensuojelulaitoksessa. Mahdollinen sijoitus voi tapahtua myös sukulaisperheeseen. Viranomaisten velvollisuus on pyrkiä yhdistämään perhe lapsen etu huomioiden. Lapsen mielipide asiasta tulee saada selville. Vanhemmille suunnatussa asiakassuunnitelmassa pyritään järjestämään ne palveluihin, jotka edesauttavat perheen jälleenyhdistymistä (Valvira, 2015).

Perhehoito tapahtuu lapsen kodin ulkopuolella toisessa yksityiskodissa eli sijaisperheessä. Sen tavoitteena on luoda lapselle kodinomainen elinympäristö, parantaa ihmissuhteita ja vahvistaa sosiaalista kehitystä. Perhehuolto on käytössä avohuollon tukitoimena tai sijaishuoltona huostaanotetuille lapsille ja nuorille. Se soveltuu myös jälkihuolloksi nuorelle 21-vuotiaaksi saakka. Sijaishuollossa perhehoito on lapsen yleisin asumispaikka. (Valvira, 2015).

Lapsi sijoitetaan laitoshuoltoon vain silloin, jos perhehoito ei ole lapsen edun mukaista. Lastensuojelulaitoksiin kuuluvat lastenkodit ja koulukodit sekä näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset. Lastensuojelulaitos vaatii riittävän määrän ammattitaitoisia henkilökuntaa. Yhdessä lastensuojelulaitoksessa voi olla useampi "asuinsiipi", jossa yhdessä yksikössä voi olla seitsemän lasta. Koko laitoksessa enimmäismäärä on 24 lasta. (Valvira, 2015).

Lastensuojelussa työskentelevät alan ammattilaiset, joihin kuuluvat muun muassa sosiaalityöntekijät ja sosiaaliohjaajat, sekä muu moniammatillinen työyhteisö (Lastensuojelun toimijoiden tehtävät, kelpoisuus, mitoitus ja täydennyskoulutus. i.a.).

Asiakkuuksiin tai perhetaustoihin liittyviä syitä ei voi voimassa olevan lain mukaan saa kerätä valtakunnalliseen rekisteriin. Tutkimustarkoituksiin tarvitsee erillisen luvan, jonka saaminen on koitunut haasteelliseksi. Lisää haastetta tuottaa taustatekijöiden ja syiden luokittelu. Syitä lapsen huostaanotolle voi olla muun muassa riittämätön ja lasta vaarantava vanhemmuus, lapsen turvattomuus tai heitteillejätto, päihteiden väärinkäyttö, mielenterveysongelmat ja perheväkivalta (Heino, 2014, s. 96–97).

Lapsen oikeuksien yleissopimus tuli voimaan Suomessa vuonna 1991. Lisäksi sen on hyväksynyt lähes kaikki maailman valtiot. Sopimus on verrattavissa lakiin ja se on sitova ja velvoittaa niin viranomaisia, lasten vanhempia kuin kuntia-kin noudattamaan sitä. Suomen lainsäädännön lisäksi lasten oikeuksien yleissopimus yhdessä turvaavat lasten oikeuksia parhaalla mahdollisella tavalla (Lastensuojelu.info, i.a.).

2.2 Perhekuntoutus lastensuojelun tukitoimena

Perhekuntoutus on suunniteltua ja tavoitteellista kuntouttavaa toimintaa perheen voimavaroja vahvistaen. Tavoitteena on myös parantaa lasten kasvuolosuhteita, perheen keskinäistä vuorovaikutusta, arjen taitoja ja säännöllisen päivärytmin ylläpitämistä. Perhekuntoutusta voidaan järjestää lastensuojelun avohuollon tukitoimena. Perhekuntoutus tapahtuu joko ympärivuorokautisesti tai päivämuotoisena toimintana. Perhekuntoutus tapahtuu laitospäristössä tai perheasunnossa tehostetun tuen turvin. Perhetyö eroaa perhekuntoutuksesta siten, että työskentely tapahtuu asiakkaan kotona. (Perhekuntoutus, 2019).

Perhekuntoutusta järjestetään lastensuojelussa, vammaispalveluissa, psykiatrisessa hoidossa sekä päihdehuollossa. Lastensuojelun perhekuntoutus käsitettä ei ole tieteellisesti määritelty, vaikka lastensuojelussa se kuuluu osaksi avohuollon tukitoimia. Palveluita tuottavat kunnat, yksityiset ja kolmannen sektorin toimijat. Palvelun tuottajat voivat itse määritellä palvelun sisällön tai muokata sen palvelun hankkijan toiveiden mukaan (Virtanen, 2018, s. 2).

Perhekuntoutusta voidaan järjestää tilanteissa, jossa koetaan tarpeelliseksi puuttua tilanteeseen esimerkiksi lapsen kehityksen tai terveyden vaarantumisen myötä. Perhekuntoutus toimii apuna myös silloin, kun perhettä aloitetaan jälleen yhdistämään ja huostaanotto on päättymässä. Perhekuntoutus voi toimia varhaisen vaiheen puuttumisena ja ennaltaehkäistä tilanteiden pahenemista tai kriisiytymistä. Keskeisenä päämääränä ja tavoitteena ovat perheen kuntoutuminen ja lapsikeskeinen suojelu (Virtanen, 2018, s. 13–14).

Perhekuntoutuksessa perheillä voi olla suuria haasteita. Tuen tarve voi aiheutua lapsen tai vanhemmat erityistarpeista, terveydentilasta, vanhemmuuden puutteista, kuten laiminlyönnistä tai kaltoinkohtelusta. Lisäksi haasteita voivat aiheuttavat taloudelliset ongelmat ja hankalat läheissuhteet. Jotta perhekuntoutus onnistuu, on tärkeää luoda luottamuksellinen asiakkuussuhde. Lisäksi tarvitaan osaamista ja moniammatillista yhteystyötä perhekuntoutukseen (Virtanen, 2018, s. 15), jotta tulokset ovat onnistuneita.

Perhekuntoutus alkaa, kun lapsen ja perheen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on tehnyt arvion yhdessä perheen, moniammatillisen työryhmän ja palveluntuottajan tarpeen selvityksen ja perheen soveltuvuuden perhekuntoutukseen. Perhekuntoutuksen voi järjestää perheen kotona avomuotoisena, perhekuntoutuslaitoksessa tai sekä että, tilanne huomioiden. Perheelle on annettu tarpeeksi tietoa perhekuntoutuksesta ja siellä tapahtuvasta toiminnasta (Rantamäki & Mäki-Fossi, 2019, s. 30–33). Kuntoutuksen aikana perheiden elämä ja arki on hyvin erilaista kuin normaalisti (Simola, 2018, s. 9).

Ennen kuntoutusjaksoa tapahtuu kuntoutusjakson suunnittelu, jossa määritellään konkreettiset tavoitteet. Perhekuntoutuksen kesto ja mukana olevat toimijat sovitaan suunnittelupalaverissa. Kuntoutuksen alkuvaiheessa luodaan viikko-ohjelma ja luodaan luottamuksellista asiakkuussuhdetta puolin ja toisin. Toiminnassa olennaisen tärkeää on edetä pienin askelin, positiivisen palautteen ja onnistumisien kautta lisätään perheen sitoutumista ja motivaatiota toimintaa kohtaan. Kuntoutuksen loppuvaiheilla käyntejä harvennetaan ja perheelle annetaan enemmän vastuuta selvittää asioista itsenäisesti. Loppukeskustelussa käydään läpi jatkosuunnitelmia ja jatkotuen tarpeita (Rantamäki. & Mäki-Fossi, 2019, s. 30–33)

2.3 Lapsen osallisuus yhteiskunnassa

Lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevissa asioissa on huomioitu sekä kansainvälisissä sopimuksissa että kansallisessa lainsäädännössä. Yhdistyneiden

kansakuntien Lapsen oikeuksien julistuksen 12 artiklan mukaan lapsella on oikeus ilmaista vapaasti näkemyksensä asioissa, jotka koskevat häntä. Näkemykset on otettava päätöksenteossa huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaan. (Hauru, 2017, s. 6). Suomen perustuslain linja on sama. Lain kuudennes- sa pykälässä todetaan, että lapsen tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti (L 731/1999).

Myös sosiaalihuoltolain kymmenes pykälä velvoittaa palvelujen tuottajat kiinnittämään erityistä huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin sekä toivomuksiin (L 1301/2014). Lisäksi opinnäytetyön aihepiirin kannalta keskeisin laki eli lastensuojelulaki taustateksteineen pyrkii varmistamaan, että lapsi todellakin osallistuu omien asioidensa hoitoon kaikissa lastensuojeluprosessin vaiheissa (Lapsen osallisuus, 2019).

Lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttavat muun muassa arvot ja asenteet. Lapsi voi kokea osallisuutta monin eri tavoin kykyjensä ja kiinnostustensa mukaisilla tavoilla. Osallisuus perustuu vapaaehtoisuuteen, mutta osallinen voi olla vaikka valitsisi olla osallistumatta toimintaan. Osallistavilla menetelmillä pyritään vahvistamaan lapsen itseluottamusta, ja työskentelyssä hyödynnetään hänen tietojansa, taitojaan ja kykyjään. Osallistavat menetelmät ovat joustavia, mikä mahdollistaa lasten erilaisten tarpeiden kohtaamisen. (Kauppinen ym., 2011, s. 6–8.)

Subjektiiivisuudella tarkoitetaan yksilön näkökulmaa johonkin tiettyyn asiaan liittyen (Tieteen termipankki, 2020). Subjektiiivisuus korostuu lapsen osallisuudessa, jossa ratkaisevaa on lapsen oma kokemus hänen subjektiiivisuudestaan. Lapsuuden tarkoituksena ei ole vain tarkoitus valmistella lasta aikuisuuteen, lapsuusaika on erityinen vaihe lapsen elämässä, jolloin lapsi aktiivisuudellaan ja osallisuudellaan aistii ympäristöään ja muokkaa sitä eri kehitysvaiheissaan. Osallisuuden tavoitteena on vahvistaa ja mahdollistaa lapsen mielipiteiden ja toiveiden kuuntelemista (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 13).

Lapsen osallisuuden tavoitteita on koottu Järvisen ja Mikkolan mukaan seuraavasti: lapsen itsetunnon vahvistaminen, elämän positiivisuuden lisääminen, eh-

käistä syrjäytymistä, lapsen edun mukaisten ratkaisujen toteutuminen sekä yhteenkuuluvuuden tunteen lisääminen. Lapsen kehittyminen vaatii aikaa ja omaksumista. Osallisuudessa on hyvä huomioida omien näkökulmien laita, mikäli ihannoimme ”tavallisuutta”, keskitämmekö lapselle toimetonta roolia hänen elämässään? Jokainen lapsi on yksilö ja jokaisella on omat kehitykselliset tarpeet (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 14–15).

Lapsen osallisuus toteutuu muiden lasten ja aikuisten kanssa vuorovaikutuksen kautta. Lapsi kokee yhteenkuuluvuuden tunnetta tullessaan kuulluksi ja saadessaan kokemuksen olla osana yhteisöä. Lapselle annetaan mahdollisuus tehdä valintoja ja hänen ideoihinsa suhtaudutaan positiivisesti ja motivoivasti. Lapselle tulee antaa mahdollisuus olla aktiivinen tekijä (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 17).

Lasten oikeuksien komitea on määritellyt yhdeksän periaatetta lapsen osallisuuden liittyen seuraavasti: lapsille pitää ilmaista selkeästi heidän oikeudestaan saada sanoa mielipiteitään ja vastavuoroisesti aikuisten tulee ottaa ne huomioon. Lapsia ei saa painostaa sanomaan asioita vastoin lapsen tahtoa. Lasten tulkintoihin on osattava ottaa kantaa. Lasten tulee päästä toteuttamaan tietoja, osaamista ja mahdollisuuksia ja keskusteluja joilla on merkitystä heidän elämässään. Lasten elinympäristöt ja työskentelymallit tulisi muodostaa lasten mielenkiintoa ja taitoja vastaaviksi. Jokaiselle lapselle on tarjottava mahdollisuus osallistua toimintaan. Syrjäytymistä tulee ehkäistä siten, että kannustetaan syrjäytymisvaarassa olevia lapsia mukaan toimintaan. Henkilöstöllä tulee olla tarvittava osaaminen ja toiminnan tulee olla turvallista. Lasten hyvinvointi on ensisijaisen tärkeää, osallisuuteen voi liittyä erinäiset riskitekijät. Myös lapsilla on oikeus tietää, mihin heidän tulkintojaan on käytetty. (Lapsen osallisuus, 2019)

2.4 Lapsen osallisuus lastensuojelussa

Lapsen kasvatuksesta ensisijainen vastuu on lapsen vanhemmilla ja huoltajilla. Lastensuojelun tarkoituksena on lapsen hyvinvoinnin turvaaminen ja lapsen edun eteen tehtävä työskentely. Lastensuojelua ohjaa lastensuojelulaki, jonka taustalla vaikuttavat myös Euroopan ihmisoikeussopimus ja YK:n lapsen oi-

keuksien yleissopimus. Työskentelyn tavoitteena on taata lapselle turvallinen kasvuympäristö, jossa lapsen on turvallista kehittyä (Weidner, 2019, s. 4).

Lastensuojelussa lapsen osallisuuden tulee olla tiiviisti huomioitu, lapsilähtöinen toimintatapa on keskeinen periaate työskentelyssä. Lapsen näkemykset on otettava huomioon sellaisenaan lapsen kehitystason mukaisesti ikä huomioiden (Weidner, 2019, s. 15). Aikuisen on oltava aktiivinen ja mahdollistaa lapselle ilmaista oma mielipiteensä. On syytä myös muistaa, että lapsella on oikeus kieltäytyä kertomasta mielipidettään. Luottamussuhteen myötä lapsen on helpompi ilmaista mielipiteitään, jolloin lapsen esille tuomat asiat eivät saa vaikeuttaa lapsen elämää tai luoda turvattomuuden tunnetta. (Weidner, 2019, s. 16)

Keskusteluja helpottamaan tai lapsen haastattelu hänelle mieluisella tavalla voidaan tehdä myös apuvälineitä hyväksikäyttäen sekä tulkin- tai leikin avulla. On tärkeää käydä etukäteen ennen keskustelua mitä tapahtuu. Lisäksi on tärkeää selvittää lapselle esimerkiksi päätökset, jotka eivät ole toteutuneet lapsen toivomalla tavalla. Lastensuojelussa lasten osallisuuden tärkeyden merkitys on kasvanut, mutta edelleen lasten osallisuus on vähäistä. Weidnerin tutkimuksessa ilmenee, että lapsen mielipide saadaan haltuun, mutta loppujen lopuksi sen vaikutuksesta päätöksentekoon ei näy selkeää näyttöä. (Weidner, 2019, s. 17)

Hyvän suhteen myötä lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä lapsella on mahdollisuudet saada äänensä kuuluvaksi, mutta myös kääntöpuolen kuulluksi tulematomuudesta. Sosiaalityöntekijällä on valtaa vaikuttaa, kuinka ja missä tilanteissa lapsen osallisuus tulee kuulluksi ja nähdyksi. (Weidner, 2019, s. 8)

3 TARKOITUS, TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tämän opinnäytetyön on tarkoitus on tutkia lapsen osallisuutta lastensuojelussa, sekä antaa taustatietoa ja näkökulmia siihen, mitä esteitä lapsen osallisuuden tiellä on ja miten osallisuutta voi tukea ja kehittää. Perhekuntoutuksen oh-

jaajien mukaan valitettavan usein tulee vaikutelma, että perheiden kanssa työskenneltäessä lapset saattavat jäädä taka-alalle mielipiteineen ja toiveineen, ja tähän halutaan muutosta.

Opinnäytetyössäni tarkastelen erilaisia menetelmiä ja näkökulmia lapsen osallisuuden parantamiseksi. SOS-Lapsikylä Jyväskylä toivoo uusia tapoja lapsen osallisuuden mahdollistamiseksi perhekuntoutusprosessissa. Lisäksi heillä on työnalla Tervetuloa perhekuntoutukseen -käsikirja, johon he kaipaavat lisää menetelmiä ja tapoja, joilla lapsen osallisuus tulisi paremmin huomioiduksi.

Tutkimuksen tavoitteena on auttaa SOS-Lapsikylän työntekijöitä oppaan laadinnassa. Tavoitteena on saada SOS-Lapsikylän työntekijöille lisämateriaalia ja uusia lapsen osallisuutta tukevia keinoja, jotta lapsen osallisuus toteutuisi oikeudenmukaisesti ja lapsi tulisi entistä paremmin kuulluksi.

3.1 Tutkimuskysymykset

Työni tavoitteena ei ole kehitellä uusia menetelmiä lapsen osallisuuden tukemiseen, vaan tutkia lapsen osallisuuden toteutumista aikaisemmissa aiheita käsittelevissä tutkimuksissa ja selvittää, mitkä niissä esillä olleet menetelmät voisivat edesauttaa lapsen osallisuuden toteutumista perhekuntoutuksessa. Tutkimuksellani pyrin löytämään lapsen osallisuutta edistäviä menetelmiä, jotta SOS-Lapsikylän työntekijät tai muut alan ammattilaiset voivat hyödyntää näitä tietoja lastensuojelussa pohtiessaan menetelmiä lapsen osallisuuden tukemiseksi.

1. Miten lapsen osallisuuden voisi saada näkyväksi perhekuntoutuksessa?
2. Mitä eri keinoja perhekuntoutuksessa voidaan käyttää lapsen osallisuuden toteutumiseen?

3.2 SOS-Lapsikylä Jyväskylä

Tämän työn toimeksiantaja SOS-Lapsikylä on kansainvälinen, voittoa tavoittelematon lastensuojelujärjestö. Se on toiminut Suomessa vuodesta 1962 ja on osa yli 130 maassa toimivaa SOS Children's Villages -järjestöä. Suomessa SOS-Lapsikylään kuuluvat SOS-lapsikyläsäätiö, joka vastaa lapsikylätoiminnasta ja SOS-Lapsikylä ry, joka on säätiötä tukeva kansalaisjärjestö. Järjestöllä on Suomessa kaksi sataa työntekijää. SOS-Lapsikylän tavoitteena on parantaa lasten ja heidän perheittensä hyvin vointia ja sen arvoihin kuuluvat rohkeus, sitoutuminen, luottamus, vastuullisuus ja vaikuttavuus. (SOS-Lapsikylä, i.a. -b).

SOS-Lapsikylä on lastensuojelun ja lapsiperheiden varhaisen tuen asiantuntija ja palveluntuottaja. Tarjolla on sekä avo- että sijaishuollon palveluja. Palveluihin kuuluvat perhehoito, perhekuntoutus, tukiperhetoiminta, lastenkoti, nuorisokoti, jälkihuolto, perhekumppanuus, SOS-kumppanuus ja lastensuojelun lakimiespalvelu. (SOS-Lapsikylä, i.a. -c). Lapsikylän lastensuojelutyö on moniammatillisista, ja palvelut suunnitellaan lasten ja heidän perheittensä tarpeiden mukaisesti. Toimipisteitä Lapsikylällä on yhdeksän: Espoossa, Vantaalla, Kaarinassa, Tampereella, Jyväskylässä, Kuopiossa, Punkaharjulla, Oulussa ja Rovaniemellä (SOS-Lapsikylä, i.a. -d).

SOS-Lapsikylä on mukana monissa kehittämishankkeissa, tällä hetkellä (30.7.2020) hankkeita on viisi. Järjestön tavoitteena on jatkuvan kehittämisen kautta pysyä mukana maailman muutoksessa ja pystyä vastaamaan paremmin lasten ja perheiden tarpeisiin. Kehittämistyötä tehdään SOS-Lapsikylän keskus-toimiston ja toimipisteiden sekä yhteistyönä lasten, perheiden, yhteistyökumppaneiden ja kuntien kanssa (SOS-Lapsikylä, i.a. -e).

SOS-Lapsikylä Jyväskylässä toimii nuorisokoti, perheterapeuttinen perhekuntoutus, perhehoito ja tukiperhetoiminta sekä lisäksi neljä tukiasuntoa itsenäistyville nuorille. Nuorisokoti on aloittanut toimintansa vuonna 1974. Jyväskylän yksikkö sijaitsee luonnon ympärillä, joten luontoa on mahdollista hyödyntää hoito- ja kasvatustyössä (SOS-Lapsikylä, i.a. -f).

Jyväskylän SOS-Lapsikylässä on suunnitteilla käsikirja, joka on suunnattu perhekuntoutukseen saapuvien perheiden lapsille ja nuorille. Tervetuloa perhekuntoutukseen -käsikirjassa kerrotaan tekstein ja kuvin lapselle, miksi perhe on saapunut perhekuntoutukseen ja mitä perhekuntoutus pitää sisällään. Käsikirja on tarkoitettu suunnata pienistä lapsista perheen vanhimpiin nuoriin. Tavoite on, että käsikirja palvelee koko perhettä.

4 AIKATAULU, AINEISTON VALINTA JA TUTKIMUSMENETELMÄ

Tässä kappaleessa tarkastelen opinnäytteeni aikataulutusta ja kerron työelämäorganisaation kanssa tehtävästä yhteistyöstä. Perustelen aineistovalintaani ja hankkimaani lähdemateriaalia, sekä osoitan, mistä olen materiaalia hankkinut. Avaan keskeisimmät hakutermit ja aineiston haussa kohtaamiani haasteita. Tutkimusmenetelmänäni on laadullinen aineistoanalyysi. Valitsin kolme pro gradu tutkielmaa, joista nostin esille työni kannalta keskeisimpiä teemoja.

4.1 Opinnäytteen aikataulu

Opinnäyteprosessini kesti tammikuusta 2020 maaliskuuhun 2021 eli noin viisitoista kuukautta. Löysin tammikuun 2020 OSKE-tapaamisessa (osallistavan kehittämisen työelämäyhteistyöpäivä) mielenkiintoisia yhteistyökumppaneita, mutta toiveissani oli kuitenkin saada yhteistyötaho lähempää asuinpaikkakuntaani. Päädyin kohdentamaan aiheen lastensuojeluun, joka kiinnosti minua, ja johon en ollut päässyt aiemmissa opinnoissani keskittymään kovin laajasti. Otin sähköpostitse yhteyttä Jyväskylän SOS-Lapsikylään organisaation nettisivuista virinneen kiinnostukseni perusteella.

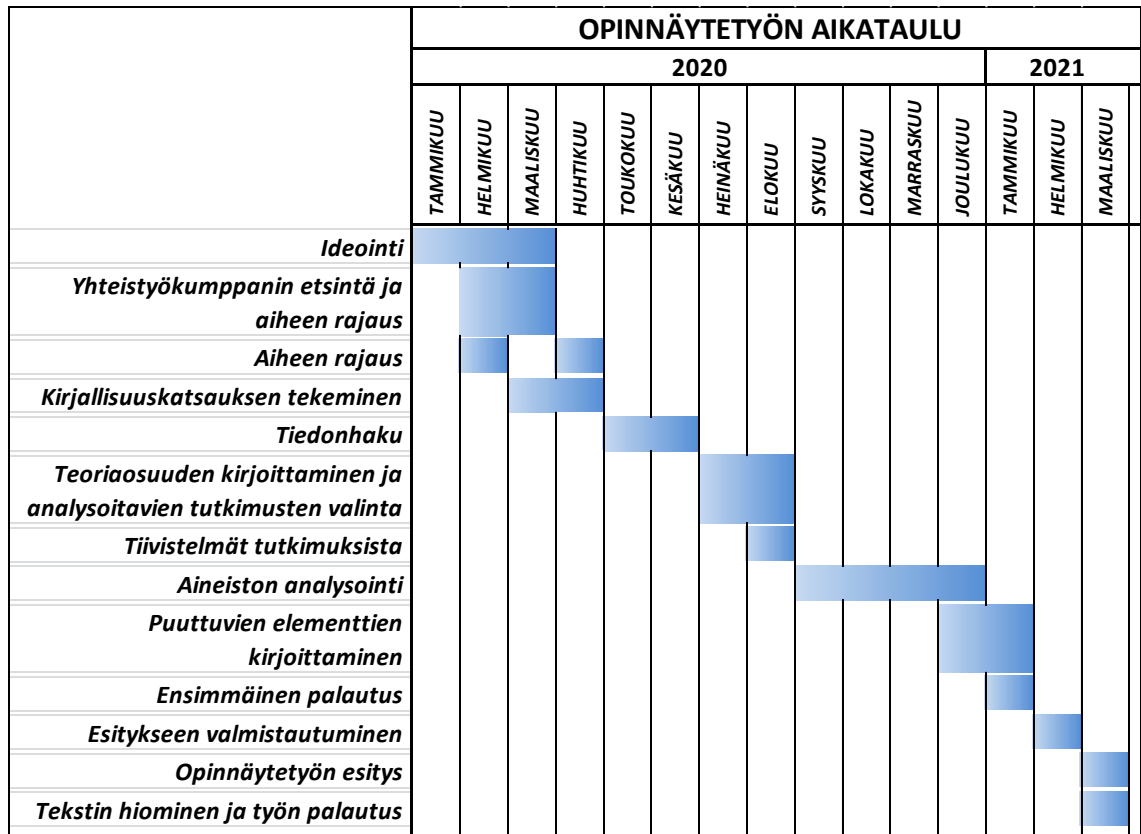
SOS-Lapsikylä antoi opinnäytetyölleni kolme eri vaihtoehtoa. Päädyin projektiin, jossa tehdään Tervetuloa perhekuntoutukseen -käsikirjaa. Alun perin suunnitelmana oli luoda kirjaan sisältöä, ja maaliskuussa pääsin työstämään ideapa-

peria sekä tekemään kuvailevaa kirjallisuuskatsausta. Sisällön tuottaminen alkoi kuitenkin vaikuttaa yksin tehtävän opinnäytetyön näkökulmasta liian työläältä, joten toukokuun aikana muutin työn näkökulmaa ja rajausta. Yhdessä SOS-Lapsikylän kanssa päädyimme siihen, että tutkin opinnäytetyössäni lapsen osallisuutta teoriatasolla ja niiden myötä myös mahdollisia menetelmiä osallisuuden huomioimiseksi sekä parantamiseksi.

Touko- ja kesäkuussa kävin läpi aiheeseeni liittyviä julkaisuja ja aloin kerätä materiaalia työn teoria- ja analyysiosuuteen. Kaksi kuukautta riitti hyvin tähän, joten heinäkuussa kirjoitin työn teoriaosuuden ja pääsin valitsemaan analyysiosuuteen tulevat tutkielmat. Elokuussa kirjoitin tutkielmista tiivistelmät, ja itse analyysin teko alkoi syyskuussa. Analyysi osoittautui päättötyöni haasteellisimmaksi osuudeksi. Tekstin näin tarkka analyysi oli minulle täysin uutta, ja vasta kokeilun kautta löytyi aineistolle ja minulle sopiva menetelmä.

Vasta joulukuussa analyysin kirjoittaminen pääsi kunnolla vauhtiin. Lopulta analyysiosuus, tulokset ja pohdinta olivat lähes valmiit vuodenvaihteessa 2020–21. Tammikuussa 2021 lisäsin työhön aikataulun ja ammatillisen reflektion sekä muokkasin tekstiä luettavuuden ja oikeinkirjoituksen näkökulmasta. Tarkistin myös lähdemerkinnät sekä nettilähteiden toimivuuden. Palautin työni tammi-kuun lopussa. Maaliskuussa esitin työni seminaarissa, jonka jälkeen hioin tekstiä aina maaliskuun puoleenväliin asti, jolloin oli työn lopullinen palautus.

Kuvio 1. Opinnäytetyön aikataulu

4.2 Aineiston valinta

Koronapandemian takia tiedonhaku tapahtui pääosin internetissä, pääsin vasta kesäkuun lopussa kirjastojen auettua perehtymään fyysisiin lähteisiin. Tutustuin Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen, Finlexin ja Valviran nettisivuilta löytyviin materiaaleihin, koska lastensuojelu on tarkasti säädeltyä ja tiesin jo ennalta näiden tahojen tuottavan aiheeseeni liittyvää, luotettavaa tietoa. Muuten keskitin hakuni Diakonia-ammattikorkeakoulun kirjaston palvelusivustolle (Diak Finna). Se on luotettava ja helppokäyttöinen, ja sieltä löytyy laajasti eritasoista tieteellistä tietoa sosiaalialalta. Sinne voi myös kätevästi luoda itselleen kansion, johon voi tallettaa tiedonhaun tulokset. Tein materiaaleille omat tallennuskohdat aihealueittain. Opinnäytetyön edetessä poistin järjestelmästä käyttämättömiä sekä lisäsin uusia, tarpeellisia materiaaleja.

Käytin hakusanoina termejä perhekuntoutus, osallisuus, lapsen osallisuus, lapsen osallisuus perhekuntoutuksessa, vuorovaikutus, lapsiperhe ja lapsen kehi-

tys. Valikoin työni teoriaosuuteen lähteitä niiden luotettavuuden ja tuoreuden perusteella ja tietenkin sen mukaan miten läheisesti ne liittyivät aihepiiriini. Materiaalia oli niin paljon, että pystyin keskittymään alle kymmenen vuotta vanhoihin lähteisiin.

Opinnäytteeni analyysiosuuden aineiston valinnassa kohtasin haasteita. Lähteitä, joissa yhdistyisivät perhekuntoutuksen ja lapsen osallisuuden näkökulmat ei löytynyt lainkaan. Jatkoisin etsintää pitäen lapsen osallisuuden keskeisenä haku-kriteerinä, mutta laajensin muuten näkökulmaa perhekuntoutuksesta yleisesti lastensuojeluun. Tämä antoi huomattavasti enemmän valinnanvaraa, vaikka edelleenkin vaikutti siltä, että tutkimustietoa on vähänlaisesti. Löysin kuitenkin joitakin laadukkaita opinnäytetöitä ja pro gradu -tutkielmia. Lopulta valitsin tehdä analyysin pro graduista. Ne ovat ammattikorkeakoulun opinnäytetyöhön hyviä lähteitä siksi, että ne ovat varsin luotettavia. Oppilaitos on tarkastanut ne ennen julkaisua, ja niissä on tarkat lähdeviittaukset, mikä tukee niiden luotettavuutta. Ajattelin tämän helpottavan analyysin tekoa ja graduihin tutustuminen palvelisi myös mahdollisia jatko-opintojani.

Näillä kriteereillä sain rajattua mahdollisten tutkielmien määrän kahdeksaan. Ohjaavan opettajan neuvo oli jatkaa rajausta kolmeen, jotta analyysiosuus ei paisuisi liikaa. Karsinkin kolme tutkimusta pois sillä perusteella, että osallisuus oli niissä pienessä roolissa. Edelleen karsin yhden tutkimuksen pois sen iän perusteella (julkaistu 2011) ja toisen, koska se keskittyi hyvin tiiviisti päiväkotimaailmaan. Opinnäytteeseeni valikoitui näin kolme pro gradua vuosilta 2015-2018, ja niissä kaikissa on tiivis yhteys lastensuojeluun. Kaksi tutkielmaa on sosiaalityön tiedekunnasta, kolmas on oikeustieteellisestä tiedekunnasta.

4.3 Tutkimusmenetelmä

Valitsin työni tutkimusmenetelmäksi laadullisen aineistoanalyysin. Käyttäessäni kyseistä tutkimusmenetelmää, pystyn poimimaan valitsemiini teemoihin liittyvät asiat aineistosta. Aineistoanalyysissa nostan esille oleelliset, työtäni palvelevat asiat, tärkeää on aineistoon paneutuminen (Kajaanin ammattikorkeakoulu, i.a.).

Valitsin tämän tutkimusmenetelmäksi, koska se sopii aineiston keruuseen, kun tarkoituksena on kerätä aineistoa pelkästään ennalta määrätyistä teemoista. Valitsin menetelmäksi teemoittelun. Perehdyin tutkielmiin tarkasti ja kirjoitin ylös teemoja, jotka niistä nousivat. Tämän jälkeen ryhdyin jaottelemaan aineistojen sisältöjä eri teemoihin ylivivaamalla niitä tulosteista eri väreihin. Huomasin kuitenkin pian, että teemoja on liikaa. Kokonaisuus jäi pirstaleiseksi ja lisäksi ongelmana oli, että jostain teemasta oli hyvin paljon tekstiä yhdessä tutkimuksessa, mutta toisissa se saattoi jäädä maininnan asteelle.

Rajasin ja yhdistelin teemoja sen perusteella, että niistä olisi kirjoitettu laajemmin kaikissa tai edes kahdessa tutkimuksessa. Teemoja valitessani pidin myös tiukasti mielessä sen, mistä olisi hyötyä työn toimeksiantajalle. Näin sain rajattua teemat neljään: työntekijöiden ja heidän välisensä yhteistyön merkitys, lapsi sosiaalityön keskiössä, lapsen tiedonsaanti ja iän huomioiminen sekä lapsen osallisuutta tukevat menetelmät. Tämän jälkeen pystyin jakamaan tutkielmien ilmaisuja eri teemojen alle ja vertailemaan niitä keskenään.

5 KUNNALLEVA KIRJALLISUUSKATSAUS

Kirjoitin kolmesta työssäni analysoitavasta pro gradusta tiivistelmät ennen aineistoanalyysin aloittamista. Tutkimuksen kannalta on tiedettävä millaisista aineistoista on kyse ja lisäksi tiivistelmät helpottavat lukijaa sisäistämään pro gradu -tutkielmien sisällön. Tiivistelmissä tuon esille aineistoista nousseita ja työni kannalta olennaisia asioita.

5.1 Lapsen osallisuus huostaanotossa, tiivistelmä

Mira Hauru (2017) tutkii pro gradussaan, kuinka lapsen osallisuus huomioidaan huostaanotto-prosessissa ja millaisia mahdollisia ongelmia prosessissa on lapsen osallistumisen kannalta. Perustuslaissa määritellyjen yhdenvertaisuusperi-

aatteen mukaan perusoikeudet kuuluvat yhteisesti niin lapsille kuin aikuisille. Lapset eivät kuitenkaan todellisuudessa ole samanarvoisessa asemassa oikeuksien toteutumisen suhteen. Heille ei ole kertynyt tietoa ja elämäkokemusta oikeuksistaan. Tärkeää on, että aikuiset tietävät lapsille kuuluvat oikeudet, ja he mahdollistavat niiden toteutumisen. Tällöin toteutuu myös lapsen etu.

Kun lapsi siirtyy lastensuojelun asiakkaaksi, on lapsen asioista vastuussa olevalla työntekijällä merkittävä asema. Hänen vastuullaan on lapsen edun seuranta ja sen toteutuminen. Jokainen lapsi arvioidaan lapsikohtaisesti, jolloin lasten välillä olevat kriteerit ja vaikutusvalta voivat vaihdella. Esimerkiksi eri-ikäisillä lapsilla korostuvat eri osatekijät. Lapsen etua pohtiessa tulee huomioida lapsen elinympäristö, sen hetkinen elämäntilanne ja taustat. Lastensuojelussa haasteena ovat puutteelliset työvoimaresurssit ja mahdolliset aikuisten väliset näkemuserot. Lapsen etua tavoiteltaessa toiminnan tulisi olla kaiken kattavaa ja lasta osallistavaa.

Osallisuuden Hauru näkee aikuisten ja lasten välisenä vastavuoroisena keskusteluprosessina, jossa lapsi tunnistaa omat mahdollisuutensa. Päättävänä on, että lapsi on alusta asti mukana työskentelyssä niin, että hän on toiminnan keskiössä eikä aikuisen päätösten kohteena. Lapsella on oikeus tasapuolisuuteen ja vaikuttamiseen. Kun lapsi saa olla mukana asioiden käsittelyssä, tulee menettelystä tasapuolinen kaikkia osallisia kohtaan. Osallisuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapsi pystyy määräämään tai että lapsen valinnat olisivat lukittuja. Viranomaisella on päätäntävästuu, koska lapsella ei ole vielä tarvittavaa tietotaitoa yhdistää valintojensa vaikutusta tulevaisuuteen.

Hauru nimeää monta osallisuuden ulottuvuutta. Yksi on lapsen oikeus valita, eli hänellä on oikeus tuettuun päätöksentekoon. Lapsella ei kuitenkaan ole velvollisuutta valintaan, vaan hän saa myös pysyä passiivisena kuulijana. Toinen ulottuvuus on oikeus saada tietoja, eli lapselle pitää selkeästi kertoa tietoja eri vaihtoehdoista sekä niiden mahdollisista seuraamuksista. Tämä on tärkeää, koska ilman tietoja lapsi ei pysty muodostamaan asioista mielipidettä. Kolmas osallisuuden ulottuvuus on oikeus ilmaista mielipide. Aikuisen vastuulla on luoda ympäristö, jossa lapsella on mahdollisuus ilmaista toiveensa ja mielipiteensä. Nel-

jäs ulottuvuus on oikeus vaikuttaa, mikä tarkoittaa, että lapsen mielipiteet tulee ottaa ratkaisukeskeisesti huomioon häntä koskevissa päätöksissä.

Huostaanotossa kaiken ikäisten lasten mielipide tulee selvittää. Lapsen asiakkuudessa on kuitenkin tärkeää erottaa toisistaan mielipiteen selvittäminen ja lapsen kuuleminen. Yli 12-vuotiaalla lapsella on oikeus tulla kuulluksi, eikä tiedon antamista voi rajoittaa niin, että se estää häntä osallistumasta tehokkaasti asian käsittelyyn. Kuulemisen vaihtoehtoina on suullinen tai kirjallinen menettely. Kirjallisessa menettelyssä lapselle on annettava mahdollisuus tutustua asiaan liittyviin asiakirjoihin ennen kuulemistä. Lapsella on oikeus tutustua asiakirjoihin rauhassa, ilman työntekijän läsnäoloa. Työntekijän tulee kuitenkin auttaa lasta ymmärtämään selkeästi tärkeät pääkohdat lapsen ikä huomioiden. Asiakirjoissa saattaa myös ilmetä tietoja muista henkilöistä. Aikuinen on vastuussa lapsen tietojen saamisesta objektiivisella tavalla, asiaa värittämättä.

Kirjallinen menettely ei ole lapsilähtöisin tapa kuulemiseen, sillä siinä lapsi ei saa apua tai tukea ajatuksiensa ilmaisemiseksi. Suullinen käsittely on oikeudenmukaisempi ja siinä lapsen mielipide saadaan paremmin selville. Tiedon antamisessa tärkeässä roolissa on lapsilähtöinen menettely. Siinä lapsi on toiminnan keskiössä, jolloin kuullaan lapsen toiveet, huomioidaan kehitystaso ja lasta käsitellään tasa-arvoisena toimijana. Koulutuksen kautta lastensuojelun henkilökunnan osaamista voidaan parantaa yksilö- ja lapsilähtöiseen työskentelysuuntaan.

Informaation antamisessa lapselle ei tarvitse rakentaa joka näkökulmasta monimutkaista tietopakettia. On kuitenkin tärkeää, että koko asiakkuuden tai esimerkiksi huostaanotto-prosessin ajan lapsi pidetään ajan tasalla ja tietoisena mitä lapsen elämässä tulee tapahtumaan. Tavoitteena on saada aikuisen ja lapsen välille vuorovaikutusta ja sen kautta luottamuksellista kanssakäymistä. Tietojen antaminen ei saa aiheuttaa lapselle tai hänen läheisilleen haittaa. Jos tietojen antaminen ei tue lapsen etua tai tiedot voivat olla vaaraksi lapsen kehitykselle tai mielipiteen kuulemiselle, tiedot voidaan jättää antamatta. Tärkeää on ottaa huomioon lapsen ikätasoinen kehittyminen. Lapsen osallisuudella voi olla hänelle myös kielteisiä vaikutuksia, jos sitä ei suunnitella kunnolla.

Ensisijaisesti tavoitteena on pyrkiä toimimaan lapsen kanssa, jotta hänen näkökulmansa saadaan parhaiten viranomaisten tietoon. Hänen kertomansa tulee ottaa totuudenmukaisena, vaikka se vaikuttaisi ulkoa annetuilta. Lapsen kertomaa ei voida todistaa totuudenvastaiseksi, vaikka se eroaisi vanhemman tarinasta tai lapsen kertoma olisi lapsen edun vastainen. Alaikäinen pystyy myös painavaan syyhyn vedoten kieltämään arkaluontoisten asioiden kertomisen huoltajalleen, mikäli se on lapsen edun mukaista. Huoltajan tiedonsaantia ei voi estää kielto-oikeuden perusteella.

Huostaanotossa tapaamisia lapsen ja työntekijöiden välillä pyritään järjestämään niin usein kuin tarve vaatii. On perusteltua, että työntekijä keskustelee lapsen kanssa ilman vanhempia, jos heidän läsnäolonsa voi vaikuttaa lapsen kertomaan. Lapsen mielipide pyritään selvittämään keskustelemalla, ei haastatteleamalla. Kysymysten tulee olla avoimia eivätkä ne saa olla johdattelevia. Samaa kysymystä ei saa esittää toiseen kertaan, mutta tarkentavia kysymyksiä voi esittää. Lapsella on myös oikeus olla vastaamatta kysymyksiin. Lapsen mielipiteitä pyritään selvittämään myös leikin, piirtämisen tai nonverbaalisen viestinnän kautta. Esimerkiksi toiminnallisesti leikin varjolla haastattelu on lapselle mieleisempää kuin suora keskustelu, jos aihe on arka.

Työntekijöillä on kirjaamisvelvoite. Kirjauksista tulee käydä ilmi lapsen käyttämät sanamuodot, missä ja koska lasta on haastateltu sekä keitä tilanteessa on ollut läsnä. Dokumentointi tulee tehdä ilman tulkintaa, eikä lapsen mielipiteitä saa vääristellä tai vähätellä. Tarkka kirjaaminen edistää lasten osallisuutta ja turvaa työntekijöiden sekä asianosaisten oikeusturvaa. Lapsen mielipiteen selvittäminen voidaan jättää poikkeuksellisesti tekemättä, jos se voi vaarantaa lapsen kehitystä tai järkyttää lasta. Tällöin asiakirjoissa tulee olla syy ja perusteet sille, miksi mielipide on jätetty selvittämättä.

5.2 Lapsen osallisuus sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa, tiivistelmä

Piia Kotikivi (2018) tarkastelee tutkielmassaan, kuinka lapsen osallisuutta dokumentoidaan asiakkuuden alkaessa. Sosiaalihuollon asiakkuus alkaa, kun kunnan sosiaalitoimeen saapuu hakemus sosiaalihuollon palveluun tai viranomaisen ilmoitus sosiaalihuollon tarpeesta. Asiakkuus alkaa myös, jos asiakkaalle myönnetään sosiaalipalveluja. Lastensuojelussa tilanne lähtee vireille lastensuojeluilmoituksesta, hakemuksesta lastensuojelun palveluiden piiriin tai jos työntekijä saa muuta reittiä tietoonsa palveluita tarvitsevan lapsen tai nuoren. Vastaavan työntekijän on arvioitava heti tilanteen kiireellisyys. Samalla karotetaan myös muiden sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden tarve.

Osallisuus tarkoittaa oikeutta saada itseä koskevia tietoja ja ilmaista mielipiteensä niistä, Tällöin on myös mahdollista päästä vaikuttamaan itse koskeviin asioihin. Perustuslain mukaan asianosaisilla on oikeus saada heitä koskevat tiedot ja dokumentit sekä oikeus sanoa niihin liittyvät mielipiteensä. Ikä ei ole peruste sulkea tämän oikeuden ulkopuolelle. Kuitenkin vasta vuosituhaten vaihteesta alkaen on aktivoitunut parantamaan lasten ja nuorten osallisuuteen liittyviä strategioita.

Lasten ja nuorten osallisuuteen vaikuttaa, miten heitä ympäröivät aikuiset toimivat. Lapsen osallisuuden toteutuminen vaatii aikuiselta ja työntekijöiltä vaivanäköä ja resursseja. Jotta lapsi pääsee vaikuttamaan asioihin, hänet tulee ottaa mukaan tilanteisiin, joissa hänen asioitaan käsitellään. Mahdollisuus hoitaa omia asioitaan vahvistaa tunnetta tulla kuulluksi ja ymmärretyksi. Lapsi tulee kohdata ainutlaatuisena yksilönä. Kun lapsi kokee itsensä tärkeäksi osallistujaksi, hän kokee tärkeäksi tuoda ajatuksiaan ja toiveitaan julki.

Lastensuojelussa on tehty huomioita, että lapsen osallisuus ja etu eivät pääse toteutumaan työn kuormittavuuden vuoksi. Vuonna 2015 voimaan tullen sosiaalihuoltolain tarkoituksena on parantaa ja lisätä viranomaisten yhteistyötä. Laki sisältää useita säädöksiä, jotka aikaisemmin turvasivat pelkästään lastensuojelun asiakkaina olleiden lasten asemaa.

Kotikiven aineistona on 35 lapsen asiakaskertomukset ja tutkimuksen menetelmä oli kvalitatiivinen. Kotikivi tutki muun muassa sitä, miten lapsen odotukset ja toiveet oli kirjattu häntä koskeviin dokumentteihin, ja miten lapsen osallisuus oli suunniteltu sosiaalihuollon palveluita suunniteltaessa. Kotikivi käytti tutkimuksessaan kolmea erilaista osallisuuden mallia. Ensimmäisessä mallissa lapsi osallistuu paljon, vähän tai ei lainkaan. Toisessa mallissa tasot on jaettu kahdeksalle eri portaalle. Mitä suuremmalla portaalla ollaan, sen suurempana osallisuuden taso nähdään. Kahdeksannella tasolla lapsen osallisuus on aikuisen kanssa tasavertaista. Tarkoituksenmukaista ei kuitenkaan jatkuvasti nostaa osallisuuden tasoa. Kolmas malli mukailee edellistä mallia. Siinä tärkeimpänä on lapsen ja aikuisen välinen vuorovaikutus.

Sosiaalihuollossa ja lastensuojelussa asiakkuusprosessit ovat arkaluonteisia ja katkeilevia. Jotta palvelun laatua ja toimivuutta voidaan seurata ja kehittää, on asianmukainen dokumentointi erittäin tärkeää. Dokumentoinnissa lapsen ääntä voi tuoda esille kuvailemalla lasta, kohtaamista sekä tehtyä lapsilähtöistä työskentelyä.

Osallisuuden parantamiseen on mahdollista käyttää eri menetelmiä, mutta tärkeimpänä ovat aikuisten ja työntekijöiden asenteet, jotka ovat avainasemassa yhteistyön ja luottamuksen rakentumiselle. Jos kirjauksissa ilmenee lapsen ja vanhemman kertomana ristiriitoja on molempien osapuolten kertomat dokumentoitava ylös. Erittäin tärkeää on kirjata lapsen sanoma suoraan tekstiksi. Osallisuuden muoto on myös antaa lapselle mahdollisuus kieltäytyä osallistumasta häntä koskevaan keskusteluun. On tärkeää kertoa lapselle mitä keskustelussa tapahtuu, keitä siellä on ja mitä lapselta odotetaan. Sosiaalityössä lapsilähtöiseen toimintatapaan kuuluu tukea, vahvistaa ja pitää lapsen yksilölliset tarpeet etusijalla. Lapsilähtöinen työskentelymalli mahdollistaa lapsen kokemusten tuomisen paremmin esille. Se ei sulje ympäriltä perhettä tai muita läheisiä.

Kotikiven tutkielmassa dokumentoinnista ei juurikaan käy ilmi kirjauksia lapsen osallisuudesta tai lapsen kanssa tehdystä suorasta työskentelystä lapsen asian käsittelyssä. Lapsella on oikeus ja keskeinen lähtökohta osallistua aktiivisena osallistujana häntä koskevaan päätöksentekoon. Lapsen osallisuus ilmenee

dokumentoinnissa yhteisten keskustelujen ja työntekijän havaintojen kautta. Työntekijän ja lapsen välinen suora työskentely tapahtuu ilman vanhempien läsnäoloa. Lapsilähtöistä työskentelyä helpottamaan voi käyttää erilaisia työvälineitä kuten kortteja tai lomakkeita. Tärkeimpänä on silti aito ja luottamuksellinen vuorovaikutus. Työntekijän tulee uskaltaa heittäytyä lapsen tunnemaailmaan ja pyrkiä asettua lapsen kokemuksiin.

Lapsilähtöisessä työskentelyssä lapsen tai nuoren mahdollinen diagnoosi ei saa olla esteenä tai määrittävänä seikkana lapsen kohtaamisessa. Lapsen osallisuus korostuu myös, mikäli ympäristö on lapselle tuttu, esimerkiksi päiväkotia. Tuttu ympäristö on lapselle turvallinen ja tarvittaessa tuttu aikuinen on lähellä. Lapsen ikä ja sen hetkinen kehitystaso on otettava huomioon lapsen mielipiteen ilmaisussa sekä tarvittavien työvälineiden ja menetelmien valinnassa. Pienen lapsen kanssa voidaan havainnoida hänen käytöstään sekä kysyä toiveita ja ajatuksia lapsen lähipiiriin kuuluvalta henkilöltä. Kouluikäisten ja sitä vanhempien lasten ja nuorten kanssa käydään keskustelu heidän toiveista ja ajatuksista. Apuna voidaan käyttää tarvittavia välineitä, kuten esimerkiksi kortteja. Mikäli lapsi ei osallistu häntä koskevaan neuvotteluun, on selvitetävä kuka tuo lapsen mielipiteen konkreettisesti paikalle ja mitä väylää pitkin lapselle kerrotaan neuvottelun sisällöstä.

Tutkimuksessa havaitaan, että dokumentoinnissa toistetaan usein vanhemman kertomaa, jolloin lapsi jää taka-alalle ja lapsen itsensä ilmaiseminen jää heikolle tasolle. Aikuisasiantuntijalla on vahva asema, jolloin hän voi asemassaan kertoa mikä on lapsen tilanne ja mikä ratkaisu olisi lapsen edun mukaista. Lapsen sanomat voidaan sellaisenaan suorana siteerata dokumenttiin. Vaikka lapsella on päätösvaltaa häntä koskevissa asioissa, on asioiden päättäminen silti aikuisen vastuulla.

Sosiaalipalveluja suunniteltaessa tulee huomioida lapsen kehitykseen ja hyvinvointiin liittyvä tuen tarve. Lähtökohtana toiminnassa on aina lapsi. Lapsen osallisuuden lähtökohtana ja perusteena on vastavuoroinen toiminta. Jotta lapsi kokee mahdollisuuden vaikuttaa, tulee hänen tulla kuulluksi ja kokea itsensä tärkeäksi osallistujaksi. Kotikiven tutkimus osoittaa, että lapsen osallisuus doku-

mentoinnissa näkyy erittäin heikosti. Aineistoissa nousee ilmi vanhempien, viranomaisten ja työntekijöiden ääni. Lapsen ääni jää taka-alalle tai huomioimatta. Lapsi voi olla läsnä mutta lapsen puhe kuuluu aikuisen kautta keskustelussa.

On myös mahdollista, että lapsen sanoma on jätetty kirjaamatta, jolloin dokumentista syntyy vaikutelma, että lapsi on osallistujana taka-alalla. Lapsi on tärkeä tiedonantaja omasta tilanteestaan, jolloin on ensiarvoisen tärkeää, että hän pääsee osalliseksi päätöksentekoon. Kotikivi pohtii myös, onko lapsen helppo tuoda mielipidettään julki? On myös mahdollista, ettei lapsi uskalla tai osaa sanoa omaa mielipidettään. Kotikiven mukaan myös selkeämmät kirjaamiskäytännöt selkeyttäisivät ja parantaisivat työskentelyä. Dokumentointiin ja kirjaamiseen löytyy sosiaalihuollon kentältä liittyviä koulutuksia.

5.3 Sosiaalityöntekijöiden kokemuksia lapsen huomioimisesta ja osallisuudesta aikuissosiaalityössä, tiivistelmä

Sundqvist (2015) tutki, miten sosiaalityöntekijät huomioivat lapset aikuissosiaalityön kentällä. Kyseessä on laadullinen tutkimus, jossa tiedonkeruumenetelmänä toimivat työntekijöiden teemahaastattelut.

Lapsiperheillä on oikeus palveluihin, turvaan ja tukeen, ja lapsilla on oikeus kasvaa turvallisessa sekä luonnollisessa ympäristössä. Sosiaalityön tavoitteena on edistää hyvinvointia, elämänhallintaa, itsenäistymistä ja ihmissuhdeongelmien ratkaisumenetelmiä. Työn luonteeseen kuuluu tukea ja vahvistaa perheiden osallisuutta ja toimintaedellytyksiä. Lapsella ja perheellä on oikeus sosiaalipalveluihin silloinkin, kun asiakkuutta lastensuojeluun ei ole. Sundqvistin mielestä vanhempien tukeminen onkin parasta lastensuojelua.

Perheen köyhyys voi vaikuttaa lapsen kasvuun ja hyvinvointiin. Köyhyyden vaikutuksia ovat muun muassa ongelmat terveys- ja hyvinvointikäyttäytymisessä tai lapsen tunne ulkopuolisuudesta. Perheiden ongelmat kärjistyvät kiireellisiin

sijoituksiin ja huostanottoihin asti, mikä kertoo siitä, että palvelujärjestelmät eivät kykene tuottamaan tarpeeksi ennaltaehkäiseviä tukikeinoja.

Työntekijät kohtaavat aikuispuolen sosiaalityössä lapsia, jotka elävät vanhemman mukana hänen haasteidensa varjossa. Laki vaatii huomioimaan alaikäiset myös sosiaalityössä myös aikuispuolella. Lisäksi yhteistyön aikuis- ja lastenpalvelujen välillä tulisi sujua mutkattomasti. Työskentelyn tulee olla pitkäjänteistä ja lapsi pitää nähdä ja kuulla prosessissa. Palveluita kehittäessä tulisi huomioida lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä ääni, osallisuus ja toimijuus. Tärkeintä olisi kuitenkin ottaa ensisijaisesti lapsen etu huomioon. Kehittämisen paikka on siinä, että lapsi pystyttäisiin kohtaamaan tasa-arvoisena asiakkaana aikuisen kanssa. Yleensä aikuisen asema korostuu ja asettuu lapsen yläpuolelle.

Osallisuuden muotoja ovat esimerkiksi tiedon saaminen, päätöksiin vaikuttaminen, itsensä ilmaiseminen ja avun saaminen päätöksiin ja itsensä ilmaisemiseen. Osallisuus vaatii luottamusta, vuorovaikutusta ja kuulluksi tulemistä. Aito asiakaslähtöisyys tapahtuu vain silloin, kun asiakas kokee osallisuutta. Osallisuus toteutuu parhaiten silloin, kun käytettävä tieto poimitaan asiakkaan omista lähtökohdista. Osallisuus ei toteudu mikäli tieto tulee työntekijälle aina toisen henkilön kautta. Osallisuus ja osallistaminen voidaan erottaa toisistaan, mutta toiminnallisesti ne ovat yhteydessä toisiinsa. Osallistumisen kautta osallisuutta on mahdollista toteuttaa.

Lapsen osallisuudessa on mietittävä, kuinka hän voi olla toteuttamassa ja arvioimassa hänen etunsa mukaisesti tehtävää työtä. Lapsen osallisuus riippuu osin siitä, kuinka aikuiset toimivat ja kuinka lapsi tulee huomatuksi omassa lähiympäristössään. Hänen osallisuutensa toteutuu esimerkiksi päiväkodissa, koulussa ja harrastuksissa. Lapselle on tärkeää on, että hänen on mahdollista olla mukana asioiden käsittelyssä. Häntä pitää kuulla, hänen mielipiteensä tulee ottaa huomioon ja hänelle pitää jakaa vastuuta. Osallisuus voi kuitenkin toteutua myös, vaikka valinnanvapaus olisi rajattu. Osallisuutta on myös se, jos lapsi kieltäytyy osallistumasta.

Sundqvistin tutkimustuloksista selviää, että lapsia ei nähdä riittävästi aikuispuolen palveluiden piirissä. Osa aikuispuolen sosiaalityöntekijöistä koki, etteivät lapset koske heidän työkenttäänsä. Tutkimustuloksista selviää, että sosiaalityöntekijä on voinut kysyä lapsesta vanhemman puheiden tai ilmenneen huolen perusteella. Taustatietoja selvittäessä lapset tulivat esille. Työntekijöitä kiinnosti pääsääntöisesti lapsen koulu, harrastukset mutta läheisverkostoa ei selvitetty lapsen näkökulmasta. Sundqvistin aineisto kertoo, ettei dokumentointi kertonut mahdollisista vanhemmuuden haasteista tai tuen tarpeista.

Ongelmana on, että aikuissosiaalityön kentällä lapsia ei tavata, joten heidän kanssaan ei keskustella henkilökohtaisesti. Lapsen osallisuuden toteutuminen jää vanhemman ja aikuissosiaalityöntekijän vastuulle, jos perhe ei kuulu muiden tukien piiriin. Sosiaalityöntekijöiden puheissa lapsi ei tule itsenäisenä yksilönä esille. Keskusteluissa termit keskittyvät asiakkaisiin ja perheisiin, ei lapsiin. Lastensuojelun ja aikuissosiaalityön yhteistyötä ei havaittu lainkaan.

Aikuisille suunnatuissa palveluissa ajatellaan, että lapsiin liittyvät asiat kuuluvat lastensuojelun hoidettavaksi. Sundqvistin tutkimustuloksissa lapset huomioitiin parhaiten toimeentuloon ja asumiseen liittyvissä kysymyksissä. Jotta lapsi saadaan osalliseksi aikuissosiaalityössä, hänen tulee olla näkyvä jokaisessa palvelutarpeen arvioinnissa sekä asiakassuunnitelmassa. Sundqvist toteaa tämän minimitavoitteeksi lasten osallisuuden toteutumiseksi.

Sosiaalityöntekijöillä oli Sundqvistin mukaan tunne, ettei heillä ole edes tarvittavaa osaamista haastatella lapsia. He pohtivat, mitkä asiat sopivat lasten kuultaviksi ja onko heillä riittävän hyvät perusteet käydä tietojärjestelmässä katso-massa lapsen tietoja. Työntekijät esittivät toiveet yhtenäisistä toimintamenetelmistä ja työtavoista lasten osallisuuden parantamiseksi. He nimesivät suurim-maksi haasteeksi resurssipulan eli aikaa on liian vähän suhteessa töihin. Maisterikoulutuksen koettiin olevan teoriapainotteista, eikä lapsen huomioimiseen käytettäviä käytännön menetelmiä ei tule siellä ilmi. Lisäkoulutus lasten kanssa työskentelyyn olisi työntekijöiden kannalta tarpeellista. Aikuissosiaalipuolen kentällä lasten osallisuutta voitaisiin tukea työntekijöiden perehdytyksellä, asenne-

muutoksella, kehittämisellä ja koulutuksella, resursoinneilla sekä palveluiden yhdistämisellä.

5.4 Aineistojen vertailu

Aineiston analyysivaiheessa kävi selväksi, ettei niistä löydy kovin konkreettisia keinoja lapsen osallisuuden parantamiseksi. Tämä ei yllätä, sillä sosiaalityön kenttä on laaja ja työyksiköt omanlaisiaan – on vaikeaa löytää yhteneviä toimintatapoja, jotka soveltuisivat kaikkiin toimintaympäristöihin. Sen sijaan teorialatason huomioita artikkelit sisälsivät runsaasti. Lopulta vertailuun valikoitui neljä teemaa: työntekijöiden ja heidän välisensä yhteistyön merkitys, lapsi työn keskiössä, lapsen tiedonsaanti ja iän huomioiminen sekä menetelmät.

5.4.1 Työntekijöiden ja heidän välisensä yhteistyön merkitys

Kaikissa kolmesta artikkelista kiinnitetään huomiota työntekijöiden osuuteen lapsen osallisuuden toteutumisessa. Haurun (2017, s. 9) tutkimuksessa tulee ilmi, että kun lapsi siirtyy lastensuojelun asiakkaaksi, lapsen asioista vastuussa olevalla työntekijällä on merkittävä asema. Työntekijän vastuulla on lapsen edun seuranta ja sen toteutuminen. Tämä korostuu lastensuojelun tilanteissa, joissa vanhempien tarjoama hoito ei ole lapsen edun mukaista.

Kotikiven (2018, s. 10) tutkimuksessa vastuussa olevan työntekijän merkitys nostetaan esille toteamalla, että asiakkaalle olisi hyvä valita sellainen työntekijä, jonka kanssa olisi mahdollista muodostaa pitkäaikainen asiakkuussuhde. Luottamuksellinen asiakkuussuhde on helpompaa muodostaa ja ylläpitää tutun työntekijän kanssa, mutta tärkeintä tulisi kuitenkin olla, että työntekijän ja asiakkaan välinen vuorovaikutus on sujuvaa, ja että heidän välinen yhteistyönsä on toimivaa.

Sundqvistin (2015, s. 51–53) työntekijöitä koskevista havainnoista merkittävä yksityiskohta on, että aikuissosiaalityössä yli viisi vuotta töitä tehneille oli

luonnollista huomioida lapset osana aikuisille suunnattua sosiaalityötä. Toisaalta moni koki, ettei heillä ollut riittävää pätevyyttä lasten tapaamiseen ja heidän haastatteluunsa. Sundqvistin tutkimuksessa ei sen tarkemmin pohdittu sitä, mistä koetun pätevyyden puute johtuu, mutta tutkimuksessa tuli esille, että sosiaalityössä koulutus voi olla kovin teoreettista.

Hauru (2017, s. 9) toteaa omassa tutkimuksessaan, että lasten osallisuuden haasteita ovat työvoimaresurssit ja mahdolliset näkemuserot aikuisten keskuudessa. Sundqvistin aikuissosiaalityön havainnot ovat samansuuntaiset. Hänen tutkimuksensa mukaan ”lapsia ei nähdä riittävästi aikuispuolen palveluiden piirissä”. Osa aikuispuolen sosiaalityöntekijöistä koki myös, etteivät lapset koske heidän työkenttäänsä (Sundqvist 2015, s. 28–31).

Aikuissosiaalityön kentällä lapsia ei tavata, joten heidän kanssaan ei myöskään keskustella henkilökohtaisesti. Yksinkertaistettuna aikuissosiaalityössä lasta ei nähdä toimijana. Tämä tulee ilmi myös siitä, että sosiaalityöntekijät osasivat kattavasti nimetä monia lakeja, jotka ohjaavat aikuissosiaalityötä, mutta jättivät mainitsematta lastensuojelulain, joka yhtä lailla voi ohjata työskentelyä aikuissosiaalityössä. (Sundqvist 2015 s. 50)

Sundqvistin (2015, s. 51) havainto oli myös, että aikuissosiaalityön tekijät eivät tuoneet selkeästi esille lastensuojelun ja aikuissosiaalityön välistä yhteistyötä. Toisaalta pienissä kunnissa sosiaalityötä on tehty tarpeen mukaan yli sektorirajojen. Sundqvistin (2015, s.55) tutkimuksessa sosiaalityöntekijät toivoivat itsekin johdolta selkeitä ohjeita ja yhtenäistä, sovittua työtapaa lasten huomioimiseksi. Hauru (2017, s. 30–31) puolestaan toteaa yksiselitteisesti, että ”sosiaalityöntekijällä on yhteistyövelvoite kaikkien asianosaisten kanssa”. Kotikiven (2018) dokumentaatioon keskittyvä tutkimus ei tuonut yhteistyön merkitystä lainkaan esille.

5.4.2 Lapsi sosiaalityön keskiössä

Haurun (2017, s. 33) tutkimuksen mukaan päätavoitteena on, että lapsi on alusta asti mukana työskentelyssä niin, että lapsi on keskiössä toiminnassa eikä

aikuisten päätösten kohteena. Eli pääkohtaisesti lapsen tulee olla näkyvästi koko toiminnan ajan keskiössä. Myös Sundqvist (2015, s. 3) kiinnittää huomionsa siihen, että lasten asiat tulisi huomioida varhaisessa vaiheessa, jotta välttyään kauaskantoisilta seurauksilta. Hän ei kylläkään tarkenna, mistä seurauksista olisi kyse.

Sundqvist (2015, s. 16–17) kuitenkin huomauttaa, että myös aikuissosiaalityössä lapsi on aina asiakas, kun sosiaalihuollon piirissä olevassa perheessä on lapsi. Hän toteaa, että asia on säädetty laissa eli makrotasolla hyvin, mutta heidät tulisi saada näkyviksi myös rakenteellisella tasolla ja työkäytännöissä. Sundqvist arvioi, että on vaativa tehtävä kohdata lapsi tasa-arvoisesti aikuisten maailmassa, etenkin jos sosiaalityössä korostetaan perhekeskeisyyttä. Tällöin voi syntyä käsitys, että perheen etu on lapsen etu.

Kotikiven tutkimuksessa puolestaan ilmenee, että sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa lapsen tiedon tuottajina toimivat lähes aina lapsen vanhemmat, joiden lisäksi myös viranomaistahoilta saadaan lasta koskevaa tietoa. Kotikiven tutkimasta aineistosta löytyi vain vähän suoraa lapsen tuottamaa puhetta. Hän tiivistää huomionsa toteamalla, että lapsen osallisuus dokumentoinnissa näkyy erittäin heikosti, ja aineistosta nousee vanhempien, viranomaisten ja työntekijöiden ääni. Tämä on huolestuttava havainto, sillä vaikka aikuiset puhuvat lapsen asioista, ei lapsi tosiasiallisesti ole toiminnan keskiössä, jos hänen omat näkemyksensä eivät pääse näkyviin. Toisaalta dokumentoinnista ei ollut mainintoja muissa artikkeleissa, sillä ne eivät olleet tutkimuskohteina. Aineiston perusteella onkin mahdoton sanoa, onko sama ilmiö dokumentoinnissa todettavissa muilla sosiaalityön osa-alueilla tai eri työyhteisöissä. (Kotikivi, 2018, 58–60)

5.4.3 Lapsen tiedonsaanti ja iän huomioiminen

Hauru (2017, s. 7–9) korostaa, että lapselle tulee antaa riittävät tiedot, joiden pohjalta hän onnistuu luomaan mielipiteensä. Hän tutki kansainvälisiä sopimuksia myös lasten näkökulmasta ja toteaa, että lapsille kuuluvia oikeuksia

tulisi kunnioittaa. Tällaisia lapsille kuuluvia oikeuksia ovat esimerkiksi lapsen oikeus osallistua sekä saada tietoa. Sundqvist (2015, s. 26–27) puolestaan nostaa esille hallintolain pykälät 34 ja 36, joiden mukaan 12-vuotiaan lapsen osallisuuden oikeuksiin kuuluu kuuleminen, joka käsittää oikeuden saada tietoja itselleen sekä oikeuden ilmaista omia näkemyksiään. Hänen mukaansa lapsen mahdollisuus saada tietoa on yksi lapsen osallisuuden toteutumisen edellytyksistä.

Kotikivi lähestyy lapsen osallisuutta Henna Pajulammen kirjassaan *Lapsi, oikeus ja osallisuus tekemän määritelmän kautta*. Pajulammen mukaan termillä osallisuus tarkoitetaan oikeutta saada tietoa itseä koskevista asioista sekä mahdollisuuden ilmaista mielipiteensä niihin. Tällöin mahdollistuu yksilön mahdollisuus päästä vaikuttamaan itseään koskeviin asioihin. Tutkimuksessaan Kotikivi toteaaakin, ettei lapsella tai nuorella ole mahdollisuutta vaikuttaa asioihin, jos he eivät itse pääse mukaan asioiden käsittelyyn ja näin ollen saa niistä tietoa. (Kotikivi 2018, s. 17–18.)

Kaikissa artikkeleissa siis nostetaan lapsen tiedonsaanti keskeiseksi tekijäksi osallisuuden toteutumisessa. Havainto on yhdenmukainen tämän työn aiemman teoriakatsauksen kanssa. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että lapsen tiedonsaanti ei ole yksiselitteinen kysymys. Hauru (2017, s. 22) nimittäin toteaa, että huostaanottilanteissa voi olla tarpeen rajoittaa lapsen tiedonsaantioikeutta. On oletettavaa, että tiedon rajoittamista lapsilta tapahtuu myös aikuissosiaalityössä, jota Sundqvistin tutkimus käsitteli. Sundqvistin haastattelemat aikuissosiaalityöntekijät ajattelivat, että on olemassa aikuisten asioita ja lasten asioita, eivätkä kaikki aikuisten asiat kuulu lapsille (Sundqvist, 2015, s. 53).

Hauru kuitenkin toteaa, että vaikka tiedon saantia rajoitettaisiinkin, tulisi kuitenkin pohtia, miten rajoittaminen vaikuttaa esimerkiksi lapsen antamien suostumusten pätevyYTEEN (Hauru, 2017, s. 22). Huostaanotoissa tulee vastaan myös tilanteita, joissa lapsi ei ole puhevaltainen, tai hän valitsee olla käyttämättä puhevaltaansa. Tällöinkin lapsen mielipide ja toiveet tulee selvittää ja ottaa huomioon. (Hauru, 2017, s. 27) Haurun kantava ajatus on, että ilman lapsen mielipiteen huomioimista ei pystytä tekemään lapsen edun mukaisia

päätöksiä (Hauru, 2017, s. 10). Vaikka lapsi ei ole oikeustoimikelpoinen, eikä hänellä ole lastensuojeluasioissa itsemääräämisoikeutta, lapsen osallisuuden voi kuitenkin huomioida niin, että etusijalle asetetaan lapsen näkemyksen mukainen ratkaisu (Hauru, 2017, 31–32).

Sundqvist (2015, s. 27) korostaa, että lasten kanssa työskentelyssä tulee aina huomioida lapsen ikä ja kehitystaso. Tämä koskee myös tiedon antamista lapselle. Kotikivi (2018, s. 19) tuo ilmi sosiaalihuoltolain 32 pykälän, jonka mukaan lapselle tai nuorelle on turvattava mahdollisuus saada tietoa häntä koskevissa asioissa yksilön ikää ja kehitystasoa vastaavalla tavalla. Myös Hauru (2017, s. 10) kiinnittää erityisesti huomiota siihen, että tieto on annettava ikätasoisesti ja siihen, että lapsen subjektiivinen käsitys hänen edustaan sitä painavampi, mitä vanhempi lapsi on. Iän ja kehitystason huomioiminen lapsen tiedonsaannissa onkin seikka, josta aineistossa vallitsee selkeä samanmielisyys.

Miten ikä ja kehitystaso sitten konkreettisesti pitäisi huomioida tiedon antamisessa, siihen aineisto ei vastaa. Hauru tuo esille sen, että huostaanottopäätöksissä lapsi on asianosainen, ja tiedoksiantovelvollisuus koskee myös häntä. Lastensuojelulaissa ei kuitenkaan ole erityisiä säännöksiä tiedoksiannon suorittamisesta. Käytännössä asia hoituu niin, että kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle päätös huostaanotosta annetaan tiedoksi henkilökohtaisesti, mutta nuoremmalle lapselle päätös annetaan tiedoksi laillisen edustajan – kuten esimerkiksi edunvalvojan tai huoltajan – kautta. (Hauru, 2017, s. 22)

5.4.4 Lapsen osallisuutta tukevat menetelmät

Aineistosta löytyy vain vähän konkreettisia menetelmiä, joilla lapsen osallisuutta voidaan tukea. Kotikivi (2018, s. 16) toteaa, että lapsen osallisuuden parantamiseen on mahdollista käyttää eri menetelmiä, mutta yhteistyön ja luottamuksen rakentumiseksi avainasemassa ovat kuitenkin aikuisten ja työntekijöiden asenteet. Työni toimeksiantajaa ajatellen koin kuitenkin tärkeäksi

nostaa kaikki mainitut menetelmät tarkasteltavaksi analyysiosuudessa.

Kotikivi lähtee liikkeelle siitä, että lapsi tulee ottaa mukaan tilanteisiin, joissa häntä koskevia asioita käsitellään. Tällöin lapsella tai nuorella on mahdollisuus olla aktiivinen osallistuja. Lapselle ja nuorelle tulee antaa mahdollisuus hoitaa omia asioitaan, jonka myötä vahvistuu tunne kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisesta. Tämä kuitenkin vaatii aikuiselta ja työntekijöiltä vaivannäköä ja resursseja. (Kotikivi, 2018, s. 18–19)

Haurun mukaan lapsen mielipide tulee selvittää keskustelemalla haastattelemisen sijaan. Tällöin kysymysten tulee olla avoimia, ne eivät saa olla johdatteluvia. Lapsen mielipiteitä pyritään selvittämään myös leikin, piirtämisen tai non-verbaalisen viestinnän kautta. Esimerkiksi toiminnallisesti leikin varjolla haastattelu on lapselle mieleisempää kuin suora keskustelu jos aihe on arka. (Hauru, s. 45–47) Hauru korostaa sitä, että lapsen kanssa keskusteluun käytettävät menetelmät tulisivat olla lapsiystävällisiä (Hauru, s. 70).

Toisaalta Sundqvistin näkemyksen mukaan osallisuutta on myös se, jos lapsi kieltäytyy osallistumasta. Osallisuuden muotoja ovat myös esimerkiksi tiedon saaminen, päätöksiin vaikuttaminen, itsensä ilmaiseminen ja avun saaminen päätöksiin ja itsensä ilmaisemiseen. Lapsen osallisuudessa on mietittävä kuinka lapsi voi olla toteuttamassa ja arviomassa hänen etunsa mukaiseksi tehtävää työtä. Lapsen osallisuus toteutuu lähiympäristöissä, kuten esimerkiksi päiväkodissa, koulussa ja harrastuksissa. Osallisuus voi toteutua myös, vaikka valinnanvapaus olisi rajattu. (Sundqvist 2015, s. 25).

Hauru (2017, s. 7) nostaa esille myös sen seikan, etteivät lapset ole useinkaan tietoisia omista oikeuksistaan viranomaistahojen kanssa työskennellessä. Tämän vuoksi he eivät myöskään ole aikuisiin verrattuna tasavertaisessa asemassa omien oikeuksiensa toteutumisen suhteen. Haurun (2017, s. 27) mukaan on tärkeää, että lapsi on tietoinen oikeuksistaan silloin, kun hänellä on puhevalta, jotta lapsen osallistumisoikeus toteutuu.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Lähdin työssäni liikkeelle siitä, mitä perhekuntoutus on ja mitkä ovat sen tavoitteet ja etenin pohtimaan sitä, miten lapsen osallisuus perhekuntoutuksessa näyttäytyy. Suoraa ja yksinkertaista vastausta tähän ei ole. Jokainen perhe ja lapsi on omanlainen yksilö. Perhekuntoutuksessa lapsi tulisi kohdata kokonaisuutena, hänen henkilökohtaiset ominaisuutensa huomioiden ja lähteä toteuttamaan toimintaa lapsen ehdoilla. Lapsi kokee osallisuutta, kun hän pääsee vaikuttamaan toimintoihin ja hänen äänensä tulee kuulluksi. Jokaisella lapsella tulisi olla yhdenvertaiset mahdollisuudet, lapsi voi esimerkiksi tarvita tukivälineitä kommunikointia varten.

Tutkimuksissa ilmeni, että teoriassa tiedetään, kuinka lapsen osallisuus näyttäytyy ja kuinka sitä tulisi toteuttaa. Käytännössä niukat resurssit ja tiiviit aikataulut kuitenkin heikentävät osallisuuden toteutumista. Tutkimuksissa nostettiin myös esille koulutuksen merkitys. Kaikkien lasten kanssa työskentelevien henkilöiden tulisi saada riittävää koulutusta, jotta he voisivat tarjota mahdollisimman hyvät mahdollisuudet lapsen osallisuuden toteutumiseksi. Tutkimuksissa myös toistui sanoma lapsen mielipiteen selvittämisen tärkeydestä. Lisäksi koettiin erittäin olennaiseksi, että lapsi ymmärtää selkeästi, mistä häntä koskevissa asioissa on kyse, sillä lapsi tulee kohdata lastensuojelussa aina asiakkaana. Tutkimuksissa nousi myös esille, että lapsen kanssa työskentelevän työntekijän tulisi olla sama koko prosessin ajan, jotta lapsen luottamus ja turvallisuuden tunne säilyvät. Eri-tyisesti Kotikiven tutkimuksessa kritisoitiin lapsen äänen kuulumattomuutta heitä koskevassa dokumentoinnissa, sillä lapsen kanssa tehdystä työskentelystä ei ollut asiakaskirjauksissa juurikaan mainintaa. Lisäksi lapsen kommentit tulisi kirjata dokumentoinnissa aina sanatarkasti, eikä muuttaa lapsen sanomisia, jolloin on riskinä, että ne muuttavat merkitystään tai muuttuvat tulkinnanvaraisiksi. Lapsen osallisuus dokumentoinnissa ilmenikin lähinnä keskusteluissa sekä niihin liittyvissä havainnoissa. Lapsen osallisuuden toteuttamiseksi voidaan käyttää erilaisia menetelmiä, kuten kuvia, kortteja ja lomakkeita. Huomioitavaa

on myös lapsen ikä- ja kehitystaso työmenetelmien valinnassa. Kotikivi painottaa myös sitä, ettei lapsen ole pakko olla läsnä tapaamisissa, mutta tällöin on tärkeää, että etukäteen sovittu palaveriin osallistuva henkilö selvittää lapsen mielipiteet ja tuo ne mukanaan tapaamiseen.

Kotikiven tapausesimerkeissä nousi ilmi, että lapselle annetaan mahdollisuus osallistua, mutta lapsella on myös mahdollisuus kieltäytyä eli olla osallistumatta, mikä on myös osa osallisuutta. Lisäksi kirjauksista nousee esille, että lapsi on kirjattu läsnäolevaksi, mutta hänen toiveensa tai ääneensä eivät nouse kirjauksissa ilmi. Kirjauksista selviääkin, että lapsen osallisuus toteutuu pääsääntöisesti vanhempien kautta, minkä vuoksi Kotikivi pohtii, onko lapsella mahdollisuutta olla osallinen tilanteessa.

Haurun ja Orasen mukaan kokemus turvallisuuden tunteesta on edellytys lapsen osallisuuden toteutumiseksi. Esimerkiksi lapsen mukaan ottaminen asiakassuunnitelman tekoon auttaa lasta ymmärtämään hänen omaa tilannettaan. Joissakin tilanteissa voidaan rajoittaa lapsen tiedonsaantioikeutta, mutta tällöin on huomioitava, kuinka lapsen antamat vastaukset vaikuttavat hänen antamiensa vastauksien oikeellisuuteen. Mitä laajemmin lapsen osallistumisoikeus toteutuu, sen paremmin työntekijällä on mahdollisuus selvittää aineistosta näkökoh-
tia, jotka edesauttavat tärkeän tiedon saantia.

Haurun mukaan lapsen mielipide on selvitettävä sellaisella tavalla, jolla lapsen on mahdollista saada ikää ja kehitystasoaan vastaavaa apua. Lapsen mielipidettä voi selvittää myös havainnoimalla, lapsen kanssa toimimalla sekä havainnoimalla lapsen ja muiden ihmisten välistä vuorovaikutusta. Lapsen asettaminen toiminnan keskiöön on lapsilähtöistä toimimista. Lapselle suunnatut kysymykset eivät saa johdatella lasta vastaamaan niihin odotetulla tavalla. Tapauksia on pyrittävä järjestämään tarpeeksi tiiviisti, jotta lapsen ajatukset välittyvät työntekijälle. Hänen mukaansa lapsella on oikeus myös perehtyä hänen dokumentteihinsa itsenäisesti ilman työntekijän paikallaoloa. Hänen mukaansa on myös tärkeää, että lapsen haastatteluun ja ajatuksien selvittämiseen käytetään lapsiystävällisiä työskentelytapoja.

7 POHDINTA

Tutkimukset tarjosivat erilaisia menetelmiä lapsen osallisuuden tukemiseen varsin heikosti. Aineistot tarjosivat useita menetelmiä teoreettisella tasolla, mutta niiden tarkastelu käytännön näkökulmasta jäi vajavaiseksi. Esimerkiksi eräässä aineistossa lapsen osallisuuden tukikeinona mainittu leikkiminen jäi tulkinnanvaraiseksi, sillä aineistossa ei tarkemmin kerrota, millaiset leikit voisivat tukea lapsen osallisuutta.

Koen, että sosiaalialalle tarvittaisiin lisää työntekijöitä, jotta aineistossa mainittu tiheä tapaamisväli asiakkaiden kanssa sekä koulutus lasten kanssa toimimiseen, toteutuisivat nykyistä paremmin. Nykyään yhden työntekijän vastuulla saattaa olla useita asiakkuuksia, jolloin työhön syntyy helpommin kiirettä, joka voi välittyä myös asiakaskohtaamisiin. Ihannetilanteessa työntekijällä olisi aikaa hoitaa rauhassa työt sekä asiakastapaamiset ilman tunnetta liiallisesta paineen alla työskentelystä. Kiire ja resurssipula eivät saisi olla esteenä henkilökunnan lisäkouluttautumiselle.

Etenkin, jos työntekijöiden koulutus on painottunut teoreettiseen osaamiseen, voi työntekijöillä olla tällöin korkea kynnyks toteuttaa esimerkiksi toiminnallisia leikkejä tai pelejä lapsen mielipiteen selvittämiseksi varsinaisen haastattelun sijasta. Myös erityislapsien kanssa toteutettavaan vuorovaikutukseen voi liittyä haasteita. Erityislapsilla voi olla haasteita tai vammoja, jotka voivat liittyä esimerkiksi puheen tuottamiseen tai kykyyn vastaanottaa ja ymmärtää tietoa. Jos työntekijällä ei ole kokemusta erityislapsien kohtaamisesta tai keinoja lapsen ajatuksien selvittämiseen sellaisissa tilanteissa, joissa tyypillisimmät keinot (esimerkiksi haastattelu tai leikki) eivät ole lapsen edun mukaisia, voi lapsen kuuleminen olla haasteellista. Tällöin voi olla riskinä, että lapsen ääni jää asian käsittelyssä taka-alalle, ja perhekuntoutuksen vuorovaikutus painottuu lapsen omaisten sekä mahdollisten viranomaistahojen väliseksi.

Erytyislapsien lisäksi myös vierasta kieltä puhuvat lapset saattavat näyttäytyä perhekuntoutuksen työntekijöille haasteellisina kuultavina. Mikäli lapsella ja hänen kanssaan asioivalla työntekijällä ei ole yhteistä kieltä, voi vuorovaikutus heidän välillään olla merkittävästi suppeampaa, kuin jos heillä olisi yhteinen kieli. Perhekuntoutuksen työntekijöillä ei ole välttämättä laajaa kielitaitoa, vaikka työntekijän kohtaamat asiakkaat voivatkin puhua äidinkielenään vierasta kieltä ilman, että he osaisivat puhua suomen kieltä. Mikäli lapsella ja työntekijällä ei ole yhteistä kieltä, voi lapsi kokea työntekijän kanssa toimimisen vaikeaksi ja etäiseksi. Vaikka sosiaalihuollon asiakkailla onkin mahdollisuus tulkin käännöspalveluihin, voi lapsesta kuitenkin tuntua, ettei hän tule ymmärretyksi yhteisen kielen puuttumisen vuoksi. Tällaiset tilanteet haastavatkin työntekijän luomaan hyvä vuorovaikutussuhde lapseen muilla keinoin, esimerkiksi jo aiemmin mainitun toiminnallisuuden kautta. Jos lapsi pystyy ilmaisemaan itseään nonverbaalisesti tai vaikka piirtämällä, voi tämä vaikuttaa positiivisesti lapsen tunteeseen siitä, että hän kokee tulleen ymmärretyksi ja pystyy sen myötä myös vaikuttamaan itseään koskeviin asioihin. Tulevaisuudessa samaa aihepiiriä käsittelevissä tutkimuksissa voisi käsitellä laajemmin lapsen osallisuutta tukevia menetelmiä. Voisiko aihetta tutkia lasten näkökulmasta? Jatkotutkimuksessa voisi myös käsitellä lapsen näkökulmaa, mikä olisi eniten osallisuutta tukeva menetelmä heidän mielestään. Lasten osallisuutta käsittelevässä tutkimuksessa voisi myös tutkia ammattilaisten saamaa koulutusta, lapsen osallisuuden toteutumiseen liittyen.

7.1 Eettisyys ja luotettavuus

Opinnäytetyöni aihepiiri on arkaluontoinen, sillä kyse on haavoittuvasta tutkimuskohteesta – lastensuojelun asiakkaina olevista lapsista. Työni aineistoon tai menetelmiin ei kuitenkaan liity eettisiä ongelmia, sillä kaikki aineistoni on julkista ja tutkimusmenetelmäni eivät edellyttäneet esimerkiksi lasten haastattelemista.

Opinnäytetyöni luotettavuus on käyttämieni lähteiden osalta kohtuullisen hyvä. Työni perustuu pääosin tutkielmiin ja väitöskirjoihin sekä muihin tieteellisesti luotettaviin lähdemateriaaleihin. Lisäksi lähteinä on käytetty kansallisia asian-

tuntijalaitoksia ja Suomen lakia. Olen perehtynyt myös aihetta lähellä oleviin tutkimuksiin ja pyrkinyt saamaan mahdollisimman monipuolisia näkökulmia tutkimustani ajatellen.

Olen käsitellyt hankkimaani lähdeaineistoa huolellisesti ja puntaroinut valitsemiäni lähteitä. Yli kymmenen vuotta vanhaa tietoa en pidä tässä kontekstissa luotettavana, koska lasten osallisuuteen yhteiskunnassa ja sosiaalityössä kiinnitettiin vielä tuolloin nykyistä vähemmän huomiota. Tästä syystä noudatin erityistä tarkkuutta lähteiden tuoreuden osalta.

Olen tutkimusraporttia kirjoittaessani pyrkinyt täyteen avoimuuteen kuvaten myös kohtaamani haasteet. Kiinnitin huomiota erityisesti siihen, että aineiston valintaprosessi ja tutkimusmenetelmien kuvaus vastaisivat mahdollisimman hyvin todellisuutta. Lähdeviittauksissa olen alusta asti noudattanut tarkkuutta.

Opinnäytetyöni luotettavuutta heikentää se, että tämä oli ensimmäinen kerta, kun tein laadullista aineistoanalyysiä tällaisessa laajuudessa. Teemojen yhdistäminen ja rajaaminen oli työni hankalin osuus, ja teemat olisi epäilemättä voinut nimetä monella eri tavalla. Analyysissäni keskeisimmät havainnot nousivat kuitenkin niin selkeästi esiin, että uskon tältä osin työni reliabiliteetin olevan kohtuullisen hyvä.

Työni luotettavuuden kannalta heikoimpana tekijänä pidän analyysiosuuden pohjautumista kolmeen pro graduun. Pidän mahdollisena, että laajempi aineisto tai muiden tutkimusmenetelmien yhdistäminen kirjalliseen aineistoanalyysiin olisi voinut antaa erilaisia vastauksia tutkimuskysymyksiini. Nyt konkreettiset välineet osallisuuden lisäämiseen jäivät työssäni vähäisiksi. Työn laajuutta on kuitenkin ohjannut siihen käytettävissä oleva aika.

7.2 Ammatillinen reflektio

Opinnäytetyön prosessin kautta minulle avautuivat lastensuojelun pääperiaatteet ja näkökulmat lapsiasiakkaan kohtaamiseen. Sekä alun teoriaosuuden että

aineistoanalyysin perusteella vaikuttaa siltä, että sosiaalityössä on lakipykälien, lapsen oikeuksia koskevien sopimusten ja alan oman teoreettisen viitekehystenkin kautta vakiintunut näkemys siitä, että lapsi tulee aina huomioida yksilönä. Tässä valossa oli yllättävää havaita, että esimerkiksi aikuissosiaalityössä ja perhekeskeisessä lähestymistavassa lapsi saattaakin jäädä helposti huomiotta. Koenkin, että opinnäytetyön tekeminen avasi silmät siten, että jatkossa pystyn aiempaa paremmin huomioimaan lapset yksilöinä, vaikka asiakkaana olisi koko perhe.

Opinnäytetyöni keskeinen käsite osallisuus vaikutti aluksi selkeältä. Se kuitenkin osoittautui työn edetessä moniulotteiseksi ja hankalaksikin termiksi, jolla on erilaisia eettisiä ja juridisia ulottuvuuksia, kun asiakkaana on alaikäinen. Miten esimerkiksi selvittää lapsen tahto, jos hän haluaa vetäytyä vuorovaikutuksesta? Minulla on lähihoitajataustani ja aiemman työelämäkokemukseni takia hieman kokemusta lastensuojelun kysymyksistä esimerkiksi silloin, kun työyhteisössä on herännyt huoli lapsen kotiloista. Koin kuitenkin opinnäytetyötäni aloittaessani olevani vielä varsin noviisi näissä asioissa. Prosessin aikana minulle ovat selkeytyneet lastensuojelun keskeiset periaatteet ja sosiaalityön keinot vaikuttaa lapsen ja hänen perheensä tilanteeseen.

Mielenkiintoni työelämässä suuntautuu tällä hetkellä aikuisten kehitysvammaisten puolelle, joten en pääse suoraan hyödyntämään kaikkea opinnäytetyössäni oppimaa käytännön työhön. Toisaalta samankaltaisuksiakin on, sillä aikuiset kehitysvammaiset ovat lasten tavoin usein vajaavaltaisia, ja heidän asioistaan päättää usein vanhempi tai edunvalvoja. Ristiriidat itsemääräämisoikeuden, osallisuuden ja suojelun välillä ovat arkipäivää. Koenkin kehittyneeni ammatillisesti kohtaamaan eettisesti monimutkaisia ja asiakkaalle mahdollisesti henkisesti kuormittavia kysymyksiä.

Opinnäytetyön prosessista opin ainakin sen, että eri vaiheisiin kannattaa varata tarpeeksi aikaa. Yllätyksenä tuli esimerkiksi se, miten paljon aikaa aineistojen analysointi vie ja miten hankala oli löytää hyvää ja itselleni sopivaa tapaa aineistojen vertailuun. Yllätykset aiheuttivat sen, että palautin opinnäytetyöni pari kuukautta alkuperäistä aikataulua myöhemmin. Toisaalta minulla oli ennako-oletus

että teoriaosuuden kirjoittaminen olisi työlästä, mutta lopulta se olikin yllättävän sujuvaa. Mahdollisia jatko-opintoja ajatellen tärkeimpiä opinnäytetyön tekemisestä saamiani oppeja olivat tiedonhakutaitojen ja lähteiden luotettavuuden arvioinnin kehittyminen. Jatkossa myös isompien teorialähtöisten aikatauluttaminen on varmasti helpompaa.

LÄHTEET

- Bardy, M. (2014). III osa: Lastensuojelun ala. Teoksessa M. Bardy (toim.), *Lastensuojelun ytimessä* (s. 71–78). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Hauru, M. (2017). *Lapsen osallisuus huostaanotossa* [Pro gradu -tutkielma, Lapin yliopisto].
<https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/62979/Hauru.Mira.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Heino, T. (2014). II osa: Keitä ovat lastensuojelun asiakkaat. Teoksessa M. Bardy (toim.), *Lastensuojelun ytimessä* (s. 96–97). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Hyvärinen, S. & Pösö, T. (2018). Miksi tämä teema? Teoksessa S. Hyvärinen & T. Pösö (toim.), *Lasten haastattelu lastensuojelussa*. (s. 8-10). PS-kustannus.
- Järvinen, K. & Mikkola, P. (2015). *Oletko sä meidän kaa?* (1. p.). Pedatieto Oy Kajaanin ammattikorkeakoulu. (i.a.). Laadullisen analyysi ja tulkinta. Saatavilla 19.2.2021
<https://www.kamk.fi/fi/opari/Opinnaytetyopakki/Teoreettinen-materiaali/Tukimateriaali/Laadullisen-analyysi-ja-tulkinta>
- Kauppinen, R. (toim.), Sommers-Piiroinen, J., Vainio, J., Mäkelä, P., Vilmilä, F., & Kataja, E. (2011). *Lapsen ääni -tarina minulta*. Pelastakaa Lapset ry. Save the Children Finland. Saatavilla 21.4.2020: http://frantic.s3-euwest1.amazonaws.com/pelastakaalapset/2016/02/01153245/lapsen_aani_tarina-minulta_web-161111.pdf
- Kotikivi, P. (2018). *Lapsen osallisuus sosiaalihuollon asiakkuuden alkuvaiheissa* [Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto]. Saatavilla 15.1.2021
<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/103523/1527594673.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Kotilainen, T. 2018. *Salapoliisit perhekuntoutuksessa – Salapoliisit-menettelyn soveltaminen perhekuntoutuksessa*. [Opinnäytetyö, Metropolia Ammattikorkeakoulu]. Saatavilla 26.12.2020
https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2018/06/Kotilainen_Teppo.pdf

L 731/1999. Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

L 417/2007. Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

L1301/2014. Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301.

<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

Lapsen osallisuus. (3.9.2019). Teoksessa *Lastensuojelun käsikirja*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla 14.8.2020

<https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lapsen-osallisuus>

Lastensuojelu info. (i.a.) Lastensuojelun oikeuksien yleissopimus.

Saatavilla 19.7.2020 <https://www.lastensuojelu.info/lastensuojelun-perusta/lapsen-oikeuksien-yleissopimus/>

Lastensuojelun toimijoiden tehtävät, kelpoisuus, mitoitus ja täydennyskoulutus.

(i.a.). Teoksessa *Lastensuojelun käsikirja*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla 20.7.2020.

<https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/toimijat-tyon-tuki-hallinto/hallinto/lastensuojelun-sosiaalityontekijan-kelpoisuus-ja-tehtavat>

Mielenterveystalo. (i.a.) Lapsi ja perhekohtainen lastensuojelu.

Saatavilla 21.7.2020

https://www.mielenterveystalo.fi/lapset/haeneuvojajaapua/apu_kaytannos-sa/lasten_nuorten_ja_perheiden_sosiaalipalvelut/Pages/lapsi_ja_perhekohtainen_lastensuojelu.aspx

Mäkinen, S. 2019. *Lapsen osallisuutta edistämässä – Työkirja lapsen osallisuuden tukemiseen perhekuntoutusyksikkö polussa*.

[Opinnäytetyö, Turun Ammattikorkeakoulu]. Saatavilla 26.12.2020

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/169706/M%c3%a4ki_nen_Susanna.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Perhekuntoutus. (13.9.2019). Lastensuojelun käsikirja. Terveyden ja

hyvinvoinnin laitos. Saatavilla 20.7.2020

<https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojelun-avohuolto/lastensuojelun-avohuollon-tukitoimet/perhekuntoutus>

Rantamäki, T-T. & Mäki-Fossi, S. (2019). *Monitoimijainen perhekuntoutus. Käsikirja perhe-kuntoutusjakson jäsentämiseen*. Saatavilla 20.7.2020

<http://uusiep.fi/wp-content/uploads/2019/05/perhekuntoutuksen-kasikirja.pdf>

Simola, T. (2018). *Perhekuntoutuksen vaikuttavuuden arviointi – Vaikuttavan perhekuntoutuksen tulokset, edellytykset ja mekanismi*. [Pro gradu - tutkielma, Itä-Suomen yliopisto]. Saatavilla 23.7.2020

https://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20181402/urn_nbn_fi_uef-20181402.pdf

SOS-Lapsikylä. (i.a. -a). Perhekuntoutus. Saatavilla 21.7.2020 <https://www.sos-lapsikyla.fi/perhekuntoutus/>

SOS-Lapsikylä. (i.a. -b). Organisaatio. Saatavilla 19.7.2020

<https://www.sos-lapsikyla.fi/tyomme-suomessa/organisaatio/>

SOS-Lapsikylä. (i.a. -c). Työmme Suomessa. Saatavilla 19.7.2020

<https://www.sos-lapsikyla.fi/tyomme-suomessa/>

SOS-Lapsikylä. (i.a. -d). Toimipisteet. Saatavilla 19.7.2020

<https://www.sos-lapsikyla.fi/tyomme-suomessa/toimipisteet/>

SOS-Lapsikylä. (i.a. -e). Kehittämishankkeet. Saatavilla 19.7.2020

<https://www.sos-lapsikyla.fi/tyomme-suomessa/kehittamishankkeet/>

SOS-Lapsikylä. (i.a. -f). Jyväskylän lapsikylä.

Saatavilla 19.7.2020 <https://www.sos-lapsikyla.fi/tyomme-suomessa/toimipisteet/jyvaskylan-lapsikyla/>

Sundqvist, M-R. (2015). *Sosiaalityöntekijöiden kokemuksia lasten huomioimisesta ja osallisuudesta aikuissosiaalityössä* [Pro gradu -tutkielma, Lapin yliopisto]. Saatavilla 15.1.2021

<https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/62287/Sundqvist.Maria-Riitta.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Tieteen termipankki. Filosofia. Subjektiiivisuus. Saatavilla 31.7.2020

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:subjektiiivisuus>

- Valvira. (5.11.2015). Lastensuojelu. Saatavilla
22.7.2020 <https://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-palvelut/lastensuojelu>
- Virtanen, T. (2018). *Perhekuntoutuksen vaikutukset ja vaikuttavat tekijät asiakkaiden ja työntekijöiden kertomana*. [Opinnäytetyö, Metropolia ammat-tikorkeakoulu]. Saatavilla 3.8.2020
https://www.sos-lapsikyla.fi/fileadmin/user_upload/tiedostot/kuvat/pdf-tiedostot/Johanna_Virtanen_opinnaytetyo.pdf
- Weidner, A. (2019). *Lasten osallisuus lastensuojelun avohuollossa – Lasten ja sosiaalityöntekijän kahdenkeskeiset tapaamiset lasten kokemana*. [Pro gradu – tutkielma, Jyväskylän yliopisto]. Saatavilla 26.12.2020
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/67763/1/URN%3ANBN%3Afi%3Aju-202002062009.pdf>